

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2020, 24 (3): 1381-1406

Endüslü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şîlik Yansımaları
Shî'ism Reflections in the Poetry of Ibn Hânî' al-Andalusî

Harun Özel

Dr. Öğretim Görevlisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

*Dr. Lecturer, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Theology,
Department of Arabic Language and Eloquence,
Kahramanmaraş/Turkey*

hozel@ksu.edu.tr

orcid.org/0000-0003-2775-5078

Faruk Çiftçi

Professor., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve
Belagatı Anabilim Dalı

*Professor, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Theology, Department
of Arabic Language and Eloquence,
Kahramanmaraş/Turkey*

fciftci@ksu.edu.tr

orcid.org/0000-0002-5994-2954

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 3 August / Ağustos 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 12 December / Aralık 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 24 **Issue / Sayı:** 3 **Pages / Sayfa:** 1381-1406

Cite as / Atf: Özel, Harun - Çiftçi, Faruk. "Endüslü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şîlik Yansımaları [*Shî'ism Reflections in the Poetry of Ibn Hânî' al-Andalusî*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/3 (Aralık 2020): 1381-1406.

<https://doi.org/10.18505/cuid.776563>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Shî'ism Reflections in the Poetry of Ibn Hânî' al-Andalusî

Abstract: Intense debates about who will lead the Muslims after the death of the Prophet Muḥammad (PBUH) occurred among the *Aşḥāb* (companions of the Prophet Muhammad). A group of *Aşḥāb* claimed that the caliphate was the right of Ḥaḍrat 'Alī and his descendants. This movement, which emerged as political advocacy supporting Ḥaḍrat 'Alī (d. 40/661) and his children, took on a sectarian identity called *Shī'a* by time, was divided into groups, and then spread to different places in the Islamic World. One of these groups is the *Ismā'īliyya* which took its name from Ismā'īl b. Dja'far al-Şādiḳ (d. 138/755). *Ismā'īliyya* had believed that the *Umayyads* and the *'Abbāsids* usurped the right of Ḥaḍrat 'Alī and his descendants; therefore, they struggled against these dynasties secretly under the leadership of 'Ubayd Allāh al-Mahdī (d. 322/934) and by means of callers. After establishing their first state *Fātimids* in the North Africa with the Berbers, the *Ismā'īlis* carried out their activities openly and seized a region from Barqa to the Atlantic Ocean. The *Fātimid* State based on sectarianism aimed to follow the *Shī'a* belief rather than controlling an area since its establishment. In this respect, the *Fātimids*, who differed from the *'Abbāsids* and *Umayyad* states, made great efforts to capture Egypt and Andalus by increasing their propagandas through callers (*dāi*) from the end of the third century. Because of this effort and successful policy of al-Mu'izz li-Din Allah the third, they conquered Egypt. The callers played a key role in the Egypt. As the *Sunni-Maliki* sect had taken root in Andalusia, *Ismā'īlis* could not achieve the same success, and a limited number of people embraced their doctrine. However, they managed to direct some famous intellectual and literary men to their side. Undoubtedly, one of the most important achievements was Ibn Hânî' al-Andalusî (d. 362/973). Ibn Hânî', who had to leave Andalusia, as he was a *Shiite*, went to Maghrib and came under the patronage of the governors of Masila, which depended on *Fātimid*. His poems about governors spread his fame and made him known until al-Qayrawan, the capital of *Fātimid*. One of the methods used by many of the caliphs and *amīrs* (ruler) to consolidate their rule within the borders of the state and to spread their influence abroad since the *Jahiliyya* (pre-Islamic period) is that they included poets who praised themselves and the state policies, in other words, made their advertisements in the palace. Ibn Hânî' was one of the poets Caliph Mu'izz invited to his palace in *al-Mansuriyya* as soon as he heard of the poet's fame. Ibn Hânî' came to the presence of Caliph in 350/962 and named as *al-Mutanabbî of Maghreb* as he became famous than poets such as Abu'l-Qasim al-Fazari and 'Alī b. Muḥammad al-Iyadi. In time, Ibn Hânî' who became one of the sincerest friends of Mu'izz, used all his creative potential to defend the Caliph and deliver the views of *Ismā'īliyya* in return for the value and generosity he received from the Caliph. Thus, the poet, who became the most powerful defender and propagandist of the *Fātimids* who pursued an expansionist policy in the East and the West, introduced an innovation to his style of praise contrary to his classical style. Accordingly, he gained great reputation thanks to his poems that praised the *Fātimid* Imāms, especially Mu'izz using expressions attributing him superhuman properties. Naturally, the successful politics followed by Mu'izz and the doctrine and terms of the *Shiite-Ismā'īliyya* party, which the poet advocated, had a distinct reflection on his odes. Moreover, the issue of *Ahl al-Bayt* (the family of the Prophet Muḥammad) and injustices they suffered, affected the poet's feelings deeply, and he did not hesitate to express these injustices in his poems without worrying about any danger. These odes reported to be the first written documents including information about the *Fātimid* creed and the traits, which *Fātimid* Imāms were supposed to have, are important resources for researchers. *Fātimids* believed that the imām was innocent, knew everything, and he would intercede his friends on Judgment Day. They even saw him as superhuman and attributed holiness and glory to him that would make him the spirit of God. Furthermore, they regarded that the imām was the reason of life. Similar themes were very common in Ibn Hânî''s poetry. His poems went beyond the borders of the states in the North Africa, spread to a large region extending from Andalusia to Baghdad, and provided recognition of the doctrine of *Ismā'īliyya*. This study consists of an introduction and two parts. The introduction part includes brief information about the history of the *Shī'a*-

Ismā'īliyya and Ibn Hānī's life and poetry. The other parts discuss reflections of the *Shī'a-Ismā'īliyya* belief in the poet's odes and analyses of these poems. Finally, poems having historical and political value related to Karbala, which has profound effects on *Shiite* literature, are analyzed.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, *Fātimids*, *Ismā'īliyya*, Praise, Mu'izz, Ibn Hānī'

Endülüs'ü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şiflik Yansımaları

Öz: Hz. Peygamber'in vefatından sonra, sahabe arasında Müslümanların başına kimin geçeceği konusunda yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Ashabtan bir grup, hilafetin Hz. Ali (öl. 40/661) ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu savunmuştur. Hz. Ali ve çocuklarını destekleyen siyâsî taraftarlık şeklinde ortaya çıkan bu hareket, zamanla Şîa adında bir mezhep hüviyetine bürünmüş, ardından da bir takım fırkalara ayrılmak suretiyle İslâm coğrafyasının farklı yerlerine dağılmıştır. Bu fırkalardan biri de adını İsmail b. Cafer es-Sâdık'tan (öl. 138/755) alan İsmâiliyye fırkasıdır. İsmâiliyye fırkası, Ubeydullâh el-Mehdî (öl. 322/934) liderliğinde dâîler aracılığıyla kendi nazarlarında, Hz. Ali ve soyunun hakkı olan hilafeti gasbetmiş olan Emevî ve Abbasîlere karşı mücadelesini gizli olarak sürdürmüştür. Berberîlerin desteğiyle Kuzey Afrika'da Fâtımîler adında ilk devletlerini oluşturduktan sonra faaliyetlerini açıktan yürüten İsmâilîler, Berka'dan Atlas Okyanusu'na kadar olan bölgeyi ele geçirmişlerdir. Fatimî Devleti, kuruluşundan itibaren sadece coğrafi bir bölgeye sahip olma davası gütmeğe ziyade Şîa çizgisi üzerinde yürümeyi amaç edinmiş bir mezhep devletidir. Bu yönüyle Abbâsî ve Emevî devletlerinden tamamen farklılık gösteren Fatimîler, hicri III. asrın sonlarından itibaren dâîleri aracılığıyla buradaki propaganda faaliyetlerini artırarak doğudan Mısır, Kuzeyden Endülüs Emevî hilafetini ele geçirmek için yoğun çaba göstermişlerdir. Bu çaba sonucunda ve III. Halife Muiz'in başarılı siyaseti sayesinde Mısır'ı fethetmeye muvaffak olmuşlardır. Mısır'ın fethedilmesinde dâîlerin rolü oldukça büyüktür. Fakat Endülüs'te Sünnî-Mâlikî mezhebi kökleştiği için aynı başarıyı burada gösterememişler, sınırlı sayıda taraftar edinebilmişlerdir. Bununla birlikte bazı ünlü fikir ve edebiyat adamlarını kendi saflarına çekmeyi başarmışlardır. Şüphesiz Fâtimî dâîlerin, Endülüs'teki propaganda faaliyetlerinin en önemli kazanımlarından biri İbn Hânî el-Endelusî'dir (öl. 362/973). Şîi olduğundan dolayı Endülüs'ten ayrılmak zorunda kalan İbn Hânî, Mağrib'e geçerek Fâtimî yönetimine bağlı Mesîle şehrinin valilerinin himayesine girmiştir. Şairin, bu valiler hakkında söylediği şiirler, kısa sürede şöhretini yaymış ve Fatimîlerin başkenti Kayrevan'a kadar tanınmasını sağlamıştır. Câhiliye döneminden beri halife ve emirlerin çoğunun, devlet sınırları içinde yönetimini sağlamlaştırmak, dışarıda ise nüfuzunu yaymak için başvurduğu yöntemlerden biri, sarayda kendilerini ve devlet politikalarını öven, diğer bir ifadeyle reklamlarını yapan şairlere yer vermeleridir. Bu amaçla Halife Muiz'in, şöhretini duyar duymaz el-Mansûriyye'de bulunan sarayına davet ettiği şairlerden biri de İbn Hânî'dir. 350/962 yılında Muiz'in huzuruna çıkan İbn Hânî, kısa sürede Ebû'l-Kâsım el-Fezârî el-Kayrevânî ve Ali b. Muhammed el-İyâdî et-Tûnisî gibi saray şairlerini geçerek *Mağrib'in Mütenebbisi* diye isimlendirilmiştir. Zamanla Muiz'in en samimi dostlarından biri haline gelen İbn Hânî, halifeden gördüğü değer ve cömertlik karşısında bütün yaratıcı potansiyelini Muiz'in hilafetini savunmak ve İsmâiliyye fırkasının mesajlarını halka iletmek için harcamıştır. Böylece, doğuda ve batıda yayılmacı politika izleyen Fâtımîlerin en güçlü savunucusu ve propagandacısı haline gelen şair, daha önce klasik tarzda söylediği methiyelerine bir yenilik kazandırmış, Fâtimî imamlarını özellikle de hâmisî olan Muiz'i insanüstü sıfatlarla yücelten şiirleri sayesinde büyük bir itibar görmüştür. Doğal olarak Muiz'in izlediği başarılı siyasetin ve şairin savunuculuğunu yaptığı Şîf-İsmâiliyye fırkasının öğretisi ve terimlerinin kasidelerine belirgin yansımaları olmuştur. Ayrıca Ehl-i beyt davası ve onların uğradığı haksızlıklar, şairin gönül dünyasını derinden etkilemiş, şair de kendisine gözdağı veren hiçbir tehlikeye aldırış etmeden bu haksızlıkları şiirlerinde dile getirmekten çekinmemiştir. Fâtimî akidesini ve Fâtimî imamda bulunması gereken sıfatları araştıranlar için yazılı ilk kaynak olduğu söylenen bu kasideler, büyük öneme sahiptir. Zira Fatimîler, imamın masum

1384 | Harun Özel, Faruk Çiftçi. Endülüslü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şiflik ...

olduğuna, zahir ve batını bildiğine, kıyamet günü kendi dostlarına şefaathçi olacağına inanmaktadırlar. Hatta İmamı beşer üstü bir varlık görüp ona Allah'ın ruhu kılacak kutsiyet ve celallik atfetmektedirler. Dahası hayatın varlık sebebi kılmaktadırlar. Bu ve bununla ilişkili manalar, İbn Hânî'nin şiirlerinde oldukça fazla olup bu şiirler Kuzey Afrika sınırlarını aşmış Endülüs'ten Bağdat'a kadar uzanan geniş bir bölgeye yayılarak İsmâiliyye doktrininin tanınmasını sağlamıştır. Bu çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş'te kısaca Şii-İsmâiliyye fırkasının tarihçesinden, birinci bölümde İbn Hânî'nin hayatı ve şairlik yeteneğinden, ikinci bölümde propagandasını yaptığı Şii-İsmâiliyye inancının kasidelerine yansımalarından bahsedilecek ve bu şiirlerin tahliline yer verilecektir. Yine Şii edebiyatına derin etkileri olan Kerbelâ ile alakaî târihî ve siyâsî değeri olan şiirlerin analiz ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Fâtımî, İsmâilî, Medih, Muiz, İbn Hânî.

Giriş

İslâm tarihinde Şiiliğin ortaya çıkışı, Hz. Peygamber'in vefatına (632) kadar uzanmaktadır.¹ Zira Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbeden bazısı, hilafetin Ehl-i beyt'ten Ali b. Ebû Tâlib'e intikal etmesi gerektiğini savunmuştur.² İlk başta Hz. Ali ve evlâdına yönelik siyâsî bir taraftarlık şeklinde ortaya çıkan³ ve *Şiatü Ali* (Ali taraftarları) diye isimlendirilen⁴ bu hareket, zamanla Şîa adında bir mezhep hüviyetine bürünmüş, ardından birtakım fırkalara ayrılmak suretiyle İslâm coğrafyasının farklı bölgelerine dağılmıştır.⁵ Bu Şii fırkalardan biri de adını İsmail b. Ca'fer es-Sâdık'tan alan İsmâiliyye fırkasıdır. Tarihte ilk İsmâilî topluluk 148/765 yılında İmâm Ca'fer es-Sâdık'ın vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Abbâsîler, Emevîleri yıkıp kendi halifelerini tahta geçirmişlerdir. İsmailîlerin, oluşturdukları gizli topluluklarla kendi nazarlarında Hz. Ali ve soyunun hakkı olan hilafeti gasbetmiş olan Abbâsîlerle mücadelesi de bu dönemde başlamıştır.⁶

İlk dönem İsmailîleri tarafından da'vetü'l-hak (hak dava) olarak nitelenen bu hareket, Ubeydullah el-Mehdî liderliğinde, dava'nın propagandasını sürdüren dâiler aracılığıyla yürütülmekteydi. Dâiler gittikleri yerlerde, Müslümanları kurulu düzenin adaletsizliklerinden kurtaracağını ve hilafeti yeniden Ehl-i beyt'e kazandıracığını iddia ettikleri İsmâilî İmâm Mehdi ile dayanışma içinde olmaya davet ediyorlardı. Ubeydullâh el-Mehdî, İsmâilî davetini yaymak için dâilerinden Ebû Abdullah eş-Şii'yi Kuzey Afrika'ya göndermişti.⁷ Ebû Abdullah, hicrî 280 senesinde Kutâme'ye girmiş ve Berberîlerin desteğini arkasına alarak orada bir

¹ Mahmud Ali el-Mekkî, *et-Teşeyyu' fi'l-Endelus münzü'l-feth hattâ nihâyeti'd-Devleti'l-Umeviyye* (Bursa'îd: Metebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 2004/1424), 3.

² el-Mekkî, *et-Teşeyyu' fi'l-Endelus*, 3; Mustafa Öz, "Şîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/111.

³ İlyas Üzüm, "Şîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/121.

⁴ Öz, "Şîa", 39/111; Farhad Daftary, *el-İsmâiliyyûn târifühüm ve 'akâidühüm, trc. Seyfuddîn el-Kaşîr* (Beyrut:Dâru's-sâkî, 2012), 89.

⁵ Üzüm, "Şîa", 39/121.

⁶ Daftary, *el-İsmâiliyyûn*, 28.

⁷ İbrahim Abdülkerim el-Battûş, *eş-Şâir ve's-sulṭa fi 'aşri'l-Fâtımî* (Ürdün: Mu'te Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 6; Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/229.

İsmâîlî üssü kurmayı başarmıştır.⁸ Ardından, o bölgede hüküm süren Ağlebîlerin içinde buldukları siyâsî krizi fırsata dönüştürerek⁹ 297/910 yılında Ağlebîler'i mağlup etmiş ve başkentleri Rakkâde'ye girmiştir.¹⁰ Ubeydullah'ın Rakkâde'de mehdîliğini ilân etmesiyle de İsmâîlîlerin ilk devleti, Fâtîmî adıyla Kuzey Afrika'da kurulmuştur.¹¹

III. asrın sonlarından itibaren Fâtîmî dâîler, İslâm coğrafyasının dört bir yanına dağılmışlardır. Fâtîmîler'in Şîî propagandası yapma amacıyla yöneldiği yerlerden biri de Endülüs'tür. Fakat Fâtîmî dâîler, Endülüs'e asıl amaçlarını gizleyerek ticarî, ilmî veya turistik gibi meşrû gerekçelerden birine sığınmak suretiyle girebilmişlerdir. Mağrib'deki nabzı kontrol edip doğudan Mısır veya kuzeyden Endülüs'ü ele geçirmek için pusuda bekleyen Fatîmîler, dâîleri aracılığıyla anılan bu iki yerdeki dînî, siyâsî ve iktisâdî düzeni araştırmak ve zayıf yerleşim yerlerini öğrenmek için casusluk silahından ustaca yararlanmışlar ve Şîî propagandalarını yapmak için yoğun çaba sarf etmişlerdir.¹² Ubeydullah ve sonrasında, Fâtîmîlerin Kuzey Afrika'ya ve Mısır'a tamamen hâkim olmasında bu dâîlerin faaliyetlerinin rolü oldukça büyüktür.¹³

Ne var ki Fâtîmî dâîler, Endülüs'te sünnî Mâlikî mezhebî kökleşmiş olduğu için aynı başarıyı burada gösterememişler, kendilerine çok az sayıda taraftar edinebilmişlerdir. Bununla birlikte Endülüslü bazı fikir adamlarını kendi saflarına çekmeyi başarmışlardır. Fâtîmî propogandasının Endülüs'teki en önemli kazanımlarından biri, gençlik dönemini Endülüs'te geçiren, sonra Şîî olduğu gerekçisiyle Endülüs'den ayrılmak zorunda bırakılan İbn Hânî'dir. Endülüs'ten ayrıldıktan sonra Fâtîmî lider Muiz-lidîñillâh'ın hizmetinde bulunan ve İsmâîlî davetinin resmi şairi haline gelen İbn Hânî'nin şiirleri, Şîî-İsmâîlîlerin itikâdî pek çok konuda, inanç esaslarıyla alakalı bilgiler içeren önemli bir arşiv kabul edilmektedir.¹⁴

Arap ülkelerinde İbn Hânî ile alakalı bazı çalışmalar yapılmış olsa da ülkemizde bir ansiklopedi maddesi dışında çalışma yapılmamıştır. Edebî ürünler, ilmî, siyâsî ve sosyal hareketelerin yansımalarıyla oluşan ve bu yapıları bir sonraki kuşağa taşıyan önemli metinlerdir. Bu yüzden Şîa'nın bir kolu olan İsmâîlîliği etkin bir biçimde şiirlerinde işleyen İbn Hânî'nin bir prototip olarak şiirlerinin incelenmesi, sadece geçmişteki olayların anlaşılmasına değil aynı zamanda günümüzde ve ileride meydana gelecek olaylar/oluşumları aydınlatmaya da katkı sağlayacaktır. Bu yönüyle çalışma hem İslâmî ilimler, hem de Arap Dili ve Belâgatı açısından büyük önem arz etmektedir.

Araştırmamız, İbn Hânî'nin siyâsî ve dînî propaganda aracı olarak kullandığı şiirleri üzerinde olacaktır. Amacımız genel ve özel olmak üzere iki taraflıdır: Genel amacımız; Arap şiirinin estetik değerler yanında işlevsel bakımdan da incelenebileceğini İbn Hânî örneğinde göstermektir. Özel amacımız ise, İbn Hânî'nin şiirlerini dîni ve siyâsî propaganda açısından inceleyerek, sözkonusu şiirlerin ideolojik yönlerine dikkat çekmektir.

1. İbn Hânî'nin Hayatı ve Arap Şiirindeki Yeri

1.1. İbn Hânî'nin Hayatı

⁸ el-Baṭṭûş, *eş-Şâir ve's-sulṭa*, 8; Seyyid, "Fâtîmîler", 12/229.

⁹ el-Baṭṭûş, *eş-Şâir ve's-sulṭa*, 7.

¹⁰ el-Baṭṭûş, *eş-Şâir ve's-sulṭa*, 8; Seyyid, "Fâtîmîler", 12/229.

¹¹ el-Baṭṭûş, *eş-Şâir ve's-sulṭa*, 7; Öz, "Şîa", 39/115.

¹² el-Mekkî, *et-Teşeyyu' fi'l-Endelus*, 24-25.

¹³ el-Baṭṭûş, *eş-Şâir ve's-sulṭa*, 7; Öz, "Şîa", 39/115.

¹⁴ el-Mekkî, *et-Teşeyyu' fi'l-Endelus*, 28-29.

1386 | Harun Özel, Faruk Çiftçi. Endülüslü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şiflik ...

Bazı rivâyetler Ebü'l-kâsım Muhammed b. Hânî el-Ezdî el-Endelüsî'nin, 320/932 yılında doğduğuna¹⁵ işaret etse de genel kanaat 326/938 yılında¹⁶ İsbîliye'nin Sekün köyünde doğduğu yönündedir.¹⁷ Babası Hânî, Endülüs'ün en parlak dönemlerinden birine denk gelen III. Abdurrahman (öl. 350/961) döneminde, Fâtımîlerin o dönemki başkenti Mehdiye'den İsbîliye'ye göç etmiştir.¹⁸ İyi bir edîb ve şair olan Hânî'nin, Endülüs'e hangi amaçla geldiği bilinmemekle birlikte çağdaş araştırmacılardan bazısı, Endülüs Emevî hilâfetini ele geçirmek için çok sayıda dâî görevlendiren Mehdî el-Fâtımî'nin, Hânî'yi de bu maksatla Endülüs'e göndermiş olabileceğini iddia etmiştir.¹⁹

İlk eğitimini İsbîliye'de alan ve ardından Kurtuba'da sürdüren İbn Hânî, küçüklüğünden itibaren şiir ve edebiyata büyük ilgi duymuş, pek çok Arap şiiri ve ahbârını ezberlemiştir.²⁰ Şairin, Arapların pek çok hadisesine işaret eden şiirler kaleme alması, eski şiirde zikredilen yerleri, hikmetli sözleri ve Arap atasözlerini zikretmesi onun Arap tarihi, edebiyatı ve kültürüne ayrıntılı bir biçimde vakıf olduğunu göstermektedir.

Kurtuba'da eğitimini tamamladıktan sonra ilk kasidelerini İsbîliye valisi için yazan ve onunla dostluk kuran İbn Hânî, genç yaşta olmasına rağmen sarayda kendisine yer bulmayı başarmıştır. Fakat şairin vali ile dostluğunu çekemeyen bazı kişiler, Şif-Fâtımî imametini aşırı desteklemesi ve felsefeyle meşgul olmasından dolayı İbn Hânî'yi zındıklıkla suçlamışlardır. Durumun farkına varan ve kendisi hakkında da dedikodular yayılan İsbîliye valisi, İbn Hânî'ye bir süre gözlerden kaybolmasını ve Mağrib'e gitmesini tavsiye etmiştir.²¹ Dostunun tavsiyesini dikkate alan İbn Hânî, 27 yaşındayken Endülüs'ten ayrılarak Kuzey Afrika'ya geçmiştir. Kuzey Afrika'da Fâtımî komutan Cevher es-Sıkillî ile karşılaşan şair, buradaki ilk kasidesini onun için nazmetmiştir.²² Daha sonra Cezayir'in doğusundaki Mesîle şehrine geçerek Fatımî halifesi Muiz-Lidîmillâh'ın sütkardeşi ve şehrin valisi olan Cafer b. Ali b. Sa'dûn el-Ezdî ve kar-

¹⁵ Ahmed Emîn, *Zuhru'l-İslâm* (Kahire: Müessesetü hindâvî li't-ta'lîm ve's-sekâfe, 2013), 571; Muhammed Seyyid Keylânî, *Eşeru't-teşeyyu' fi'l-edebi'l-'Arabî* (Kahire: Dâru'l-Arab li'l-Bustânî, 1996), 154.

¹⁶ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târihi'l-edebi'l-'Arabî - el-edebu'l-âdîm* (Beyrut: Dâru'l-cil, 1985), 961; İmân Bu'âfiye, *Cemâliyyâtü'l-vaşf fi dîvânî İbn Hânî' el-Endelüsî* (Biskre: Ümmü Haydar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 74.

¹⁷ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târihi'l-edebi'l-'Arabî*, 961; Bu'âfiye, *Cemâliyyâtü'l-vaşf*, 74; Emîn, *Zuhru'l-İslâm*, 571.

¹⁸ Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebûbekir İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâr şâdir, 1971), 4/421; Mehmet Faruk Toprak, "İbn Hânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/27; Şalahuddîn eş-Şafedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, thk. Ahmed el-Arnaût (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâs, 2000) 1/260.

¹⁹ Toprak, "İbn Hânî", 20/27-28.

²⁰ 'Abdulhayy b. Hamed b. Muhammed İbnü'l-İmâd el-Ħanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnaût (Beyrut - Dimeşk: Dâru'bni Keşîr, 1406/1986), 4/329; İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 4/421; eş-Şafedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, 1/260.

²¹ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târihi'l-edebi'l-'Arabî*, 961; İbnü'l-İmâd el-Ħanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, 4/329; İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 4/421; Emîn, *Zuhru'l-İslâm*, 571-572; Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 2002), 7/130.

²² Toprak, "İbn Hânî", 20/28; İbnü'l-İmâd el-Ħanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, 4/329; İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 4/421; Ahmed Şevkî Dayf, *el-Fenn ve mezâhibüh fi ş-ş-ri'l-'Arabî*, (Mısır: Dâru'l-ma'ârif, ts.), 419; Şemsüddîn ez-Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ'* (Kahire: Dâru'l-hadîs, 2006) 12/209.

deşi Yahyâ'nın himayesine girmiştir. Cafer'den büyük ilgi gören şair, onu ve ailesini öven şiirler kaleme almıştır.²³ Şiirleri geniş bir çevrede okunup ününün, Mağrib'in tamamında yayıldığı görülen Halife Muiz, Cafer ve Yahyâ'dan onu Kayrevan'a göndermelerini istemiştir.²⁴

Mağrib'de Fâtımîlerin bir numaralı şairi haline gelen İbn Hânî 357/968 yılında Mısır'ın fethinden sonra Kayrevan'da Muiz'in kendisine tahsis ettiği sarayda kalmaya devam etmiştir. 362/973 yılında Muiz'i Mısır'a uğurlayan ve ailesini alıp Muiz'e yetişmek için Mağrib'e geri dönen İbn Hânî, Libya'nın doğusunda yer alan Berka'da ölü olarak bulunmuştur.²⁵ Ölümüyle ilgili birçok rivâyet²⁶ olsa da Şiî propagandasını yaptığından dolayı Emevî casusları tarafından öldürülme ihtimalinin ağır bastığı söylenebilir. Ölüm haberi, Halife Muiz'e ulaştığında: "Doğulu şairlere karşı iftihar etmeyi ümit ettiğimiz bir şairdi." Diyerek, vefatından duyduğu derin üzüntüsünü dile getirmiştir.²⁷

1.2. İbn Hânî'nin Arap Şiirindeki Yeri

İbn Hânî, eski ve yeni eleştirmenlerin çoğu tarafından, Mağrib ve Endülüs'ün en büyük şairlerinden biri kabul edilmektedir. Şiirleri üslup, kaside yapısı, sıra dışılık, hayal zenginliği ve tema bakımından Mütenebbî'nin şiirlerine benzetilen İbn Hânî, çağdaşı Mütenebbî ile karşılaştırılarak şiir oteriteleri tarafından *Mağrib'in Mütenebbîsi* diye isimlendirilmiştir.²⁸ Yine bazı kaynakların ifade ettiğine göre, Mütenebbî Mağrib'e gitmek istemiş fakat İbn Hânî'nin aşağıdaki şiirini duyduğunda gitmekten vazgeçerek "İbn Hânî bize Mağrib'in yolunu kapattı." demiştir. [Mutekârib]:

تَقَمَّ خَطَىٰ أَوْ تَأَخَّرَ خَطَىٰ فَلَئِنَ الشَّبَابَ مَشَى الْقَهْقَرَىٰ

İster ilerle ister geri dön, zira gençlik dönüp girmiştir.

İbn Hânî'nin hiciv, gazel, tasvir ve mersiye türü kasideleri olsa da divanının yarısından çoğu medih şiirlerinden oluşmaktadır. Bu methiyelerinin 33 tanesi Halife Muiz hakkında olup *el-Mu'izziyyâ*²⁹ diye adlandırılmaktadır.³¹ Şiirlerinin uzunluğuyla bilinen şairin, methiyelerinin çoğu yüz beyti geçse de bu durum, kasidelerinin ifade gücü ve doğallığından hiçbir şey eksiltmemiştir.³²

²³ Toprak, "İbn Hânî", 20/28; İbnül-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, 4/329; İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 4/421; Şevkî Dayf, *el-Fenn ve mezâhibüh*, 419.

²⁴ Toprak, "İbn Hânî", 20/28; İbnül-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, 4/329; İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 4/421; Şevkî Dayf, *el-Fenn ve mezâhibüh*, 419.

²⁵ Emîn, *Zuhru'l-İslâm*, 572; İbnül-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, 4/330; İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 4/422.

²⁶ bk. İbnül-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, 4/330; İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 4/422; Ziyâd Târik Lefte, "İbn Hânî el-Endelusi - Dirâse mevdü'yye fenniyye", *Mecelletü'l-Feth* 24 (2005), 3; Zâhid Ali, *Tebyñü'l-me'ânî fî şerhi dîvânî İbn Hânî el-Endelusi el-Mağribî* (Kahire: Maḥba'atü'l-ma'ârif ve mektebetuhâ), 22; Toprak, "İbn Hânî", 20/28.

²⁷ İbnül-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, 4/330; İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 4/422; eş-Şafedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, 1/260.

²⁸ Emîn, *Zuhru'l-İslâm*, 572; Keylânî, *Eşeruhâ't-teşeyyü' fi'l-edebi'l-Arabî*, 154; Toprak, "İbn Hânî", 20/28; İbnül-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, 4/330; İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 4/424; İbn Hânî, *Dîvânü İbn Hânî*, 15.

²⁹ Zâhid Ali, *Tebyñü'l-me'ânî*, 773.

³⁰ bk. Esmâ Sevsî, "el-Me'ânî'l-aḳdiyye fi ḳasâidi'l-Mu'izziyye li'bni Hânî el-Endelusi", *Şafvetü'l-küttâb fi'l-lugât ve'l-âdâb*, ed. Fevziye Asâsile (Ammân: Dâru Ḥâlid el-Lihyânî, 2017), 182.

³¹ Toprak, "İbn Hânî", 20/28;

³² Keylânî, *Eşeruhâ't-teşeyyü' fi'l-edebi'l-Arabî*, 154; İbn Hânî, *Dîvânü İbn Hânî*, 17; Lefte, "İbn Hânî el-Endelusi", 12.

1388 | Harun Özel, Faruk Çiftçi. Endülüslü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şiflik ...

Şiirlerindeki beyan gücü, teşbihlerin bolluğu ve çok az şairin söyleyebileceği lafızların kalitesi, onun ününü yaymış ve Mağrib'in en iyi şairlerinden biri haline getirmiştir.³³ Ayrıca şiirlerinde muallaka şairlerinin etkisi görüldüğü için³⁴ bazı şiirleri, Kâbe'nin duvarına asılan muallakalar gibi *müzehhebe*³⁵ diye isimlendirilmiştir.³⁶ O, Mütenebbî'nin (öl. 354/965) açık sözlülüğü, Ebû Temmâm'ın (öl. 231/846) ustalığı ve Buhturî'nin (öl. 284/897) anlam zenginliğini kendisinde toplayan dâhî bir şairdir.³⁷ Şiirdeki ustalığını daha önce örneğine pek rastlanmayan bir tarzda geliştiren İbn Hânî, Fâtımîlere olan yakınlığından dolayı şiirlerinde İsmâîlî akidesiyle paralellik arzeden konuları Câhiliye üslûbu ile dile getirmiştir.³⁸ Şiirlerinde İsmâîlî olduğunu gizlemeyen İbn Hânî, bu mezhebin; dâî, davet, vasî, te'vîl gibi terimlerini sıklıkla kullanmıştır.³⁹ Mesela aşağıdaki kasidesinde İsmâîlîlerin sıklıkla kullandığı da'vet ve dâî ve kavramlarına şöyle değinmiştir [Serfî]:

أنت الورى فاعمُر حَيَاة الورى بآئهم من الدعوة مُشْتَقَّ40

Sen âdemoğlusun, öyleyse davetten türetilen bir isimle mamur et âdemoğlunun hayatını.

İsmâîlîlerin âyetlerden ilham alarak türettikleri davet⁴¹ kavramı, birini çağırarak, bir yere davet etmek anlamlarına gelmektedir. İsmâîlîler kendilerini, Allah'a davet edenler anlamında *davet*, bu davet faaliyetini yürütenleri de *dâî* diye isimlendirmektedirler.⁴²

Araştırmacılar tarafından İbn Hânî'nin divanı, üç sebepten dolayı Arap dilindeki en önemli divanlardan kabul edilmektedir. Birincisi, İbn Hânî, Mağrib'in ve Endülüslü'nün en iyi şairlerinden kabul edilip şiirdeki ustalığından dolayı çağdaşı Mütenebbî ile kıyas edildiği içindir. İkincisi, divanı, Fâtımîlerin gelenek, tarih, savaş ve kültürleri ile alakalı pek çok önemli bilgiyi kayıt altına alıp muhafaza ettiği içindir. Üçüncüsü ise, Şiirlerin özellikle de İsmâîlîlerin inançla ilgili usul ve öğretilerini ve bu mezheple ilgili pek çok kavram ve terimi içerdiği içindir.⁴³ Çağdaş yazarlardan Ahmed Emîn de *el-Mehdî ve'l-Mehdiyye* adlı eserinde İsmâîlîlerin akidelerini ilk defa kayıt altına alan iki eserin olduğunu, bunların da İhvânü's-safâ'nın *er-Rasâilî* ve İbn Hanî'nin divanı olduğunu belirtmiştir.⁴⁴

2. Şiflik İnancının Şiirlerine Yansımaları

Câhiliye döneminden beri medih şiirinin en belirgin özelliklerinden biri, karşılıklı bir çıkar ilişkisine dayanmasıdır. Tarih boyunca şairler, bu türü devlet erkânından maddi çıkar veya makam-mevki elde etmek için söylerken, devlet yöneticilerinin çoğu da methiyeleri, güzel sıfatlarının ön plana çıkarılması suretiyle tebaasının gönlünde yüce bir konum edinme,

³³ İbn Hânî, *Divânü İbn Hânî*, s. 15.

³⁴ Emîn, *Zuhru'l-İslâm*, 572; Zâhid Ali, *Tebyñü'l-me'ânî*, 29; Toprak, "İbn Hânî", 20/28.

³⁵ Müzehhebe için bk. Zâhid Ali, *Tebyñü'l-me'ânî*, 29.

³⁶ Zâhid Ali, *Tebyñü'l-me'ânî*, 29.

³⁷ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târîhi'l-edebi'l-'Arabî*, 962; Emîn, *Zuhru'l-İslâm*, 571; Keylânî, *Eşeru't-teşeyyu' fi'l-edebi'l-'Arabî*, 154.

³⁸ Toprak, "İbn Hânî", 20/28; Şevkî Dayf, *el-Fenn ve mezâhibuh*, 421.

³⁹ Toprak, "İbn Hânî", 20/28; Keylânî, *Eşeru't-teşeyyu' fi'l-edebi'l-'Arabî*, 154.

⁴⁰ Zâhid Ali, *Tebyñü'l-me'ânî*, 52; Keylânî, *Eşeru't-teşeyyu' fi'l-edebi'l-'Arabî*, 154.

⁴¹ Ra'd Suresi, 13/14.

⁴² Zâhid Ali, *Tebyñü'l-me'ânî*, 52.

⁴³ İbn Hânî, *Divânü İbn Hânî*, şrh. Antuvân Na'im (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1416/1996), 5.

⁴⁴ bk. Ahmed Emîn, *el-Mehdî ve'l-Mehdiyye*, (Kahire: Müessesetü Hindâvî li't-ta'lîm ve's-sekâfe, 2012), 13.

yönetimini sağlamlaştırma ve nüfuzunu yayma gibi amaçlardan dolayı teşvik etmiştir.⁴⁵ İsmâîlîler, bir devlet sahibi olana kadar Şîî akidelerini, İslâm coğrafyasının dört bir yanına gönderdikleri dâîler aracılığıyla gizli olarak yaymaya çalışmışlardır. Fâtımî devletini kurduktan sonra ise, davetlerini açıktan yürütme kararı alan İsmâîlîler, şiiri de etkin bir propoganda aracı olarak kullanmak istemişlerdir.⁴⁶

Klasik ve modern kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Fatımîler, Kuzey Afrika'da ve Mısır'da hüküm sürdüğü dönemlerde zengin devletler statüsünde yer almaktaydı. Bu yüzden halifelerin teşviki ile Fatımî devleti, kısa süre içinde ülke içinden ve dışından pek çok şairin akın ettiği bir câzibe merkezi haline gelmiştir.⁴⁷ Halifeler ve hatta eşleri ne zaman Fâtımî halifelerini öven yetenekli bir şair duysalar, ona bol bahşış vermişlerdir. Bazı halifeler de Fâtımî akidesini desteklediğinden dolayı itimad ettikleri şairlere sürekli maaş bağlamıştır. Fatımî halifelerin bu tutumu, dönemin şiirlerini hem üslup hem de içerik bakımından belirgin bir şekilde etkilemiştir. Bu durum, öncelikle şairleri, fazla ödül alabilmek için şiirlerinde daha seçici olmaya teşvik etmiştir. İkinci olarak da şairler, halifenin gözüne girebilmek için methiyelerinde, Fatımîlerin akîde ve siyasetlerinin merkezine yerleştirdikleri imâmet düşüncesine ve Şîî inancına işaret eden terimleri yer vermeye çalışmışlardır.⁴⁸

Şiirdeki yeteneğinden dolayı 350/962 yılında Mansûriye Sarayı'nda Halife Muiz'in huzuruna çıkan İbn Hânî,⁴⁹ kısa sürede Ebü'l-Kâsım el-Fezârî el-Kayrevânî ve Ali b. Muhammed el-İyâdî et-Tûnisî gibi ünlü saray şairlerini geçerek devletin baş şairi olmuştur.⁵⁰ Artık bütün yaratıcı potansiyelini İsmâîlî davasının sesi olmak ve mesajlarını yaymak için harcayan şair,⁵¹ doğuda ve batıda yayılcı politika izleyen Fâtımîlerin en güçlü savunucusu ve propagandacı haline gelmiştir.⁵² Muiz'le tanışmadan önce söylediği methiyelerinde, klasik methiyelerde olduğu gibi, övdüğü kişinin yiğitlik, cömertlik, adalet ve asalet gibi özelliklerine vurgu yapan İbn Hânî, Muiz'le tanıştıktan sonra medih kasidelerine başka bir boyut kazandırarak hamisi Muiz'i insanüstü sıfatlarla övmeye başlamıştır.

Fâtımî imamlarını, özellikle de Muiz'i insanüstü sıfatlarla yücelten bu şiirleri sayesinde büyük bir itibar görmüştür.⁵³ Bu kasideleri, Fâtımî akidesini ve Fâtımî imamda bulunması gereken sıfatları araştıranlar için önemli bir kaynaktır. Zira Fatımîler, imamın masum olduğuna, zahir ve batını bildiğine, kıyamet günü kendi dostlarına şefaathçi olacağına inanmaktadırlar. Hatta İmamı beşer üstü bir varlık görüp onun, Allah'ın ruhu olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmektedirler. Dahası hayatın varlık sebebi kılmaktadırlar. İbn Hânî'nin şiirlerinde, bu ve bununla ilgili motifler sıkça geçmektedir.⁵⁴ Onun bu şiirleri, Kuzey Afrika sınırlarını aşır Endülüs'ten Bağdat'a kadar uzanan geniş bir bölgede yayılarak İsmâîliyye doktrininin tanınmasını sağlamıştır.⁵⁵

⁴⁵ Baţţûş, *eş-Şâir ve's-sulţa*, 24.

⁴⁶ el-Baţţûş, *eş-Şâir ve's-sulţa*, 13.

⁴⁷ el-Baţţûş, *eş-Şâir ve's-sulţa*, 13.

⁴⁸ el-Baţţûş, *eş-Şâir ve's-sulţa*, 58-59.

⁴⁹ Münir Ubeyd Necm. "el-Mevrûşu'd-dînî fi şi'ri İbn Hânî el-Endelusî". *Câmiatu Bâbil Mecelletü'l-ûlûmî'l-insâniyye* (ts.), 2.

⁵⁰ Toprak, "İbn Hânî", 20/28.

⁵¹ el-Baţţûş, *eş-Şâir ve's-sulţa*, 25.

⁵² Toprak, "İbn Hânî", 20/28.

⁵³ Toprak, "İbn Hânî", 20/28.

⁵⁴ Şevkî Dayf, *el-Fenn ve mezâhibuh*, 421; Lefte, "İbn Hânî el-Endelusî", 12.

⁵⁵ Toprak, "İbn Hânî", 20/28.

Çalışmanın bu bölümünde, İbn Hânî'nin dîvanında yer alan İsmâîlî akidesine ait şiirler, üç başlık altında ele alınarak incelenecektir. Bunlar: 1- İmamet inancı, 2- İmamın vasıfları, 3- Kerbelâ temalı şiirleri.

2.1. İmametle ilgili Öğretler

İslâm'da siyâsî alanda en çok tartışılan konuların başında imâmet meselesi gelmektedir. Bu konu etrafında yapılan yoğun tartışmalar sonucunda İslâm toplumunda birçok fırka ve mezhep ortaya çıkmıştır. Bu mezheplerin hemen hemen hepsi imâmet konusunda farklı görüşler ortaya koymuş, hatta bazı fırkalar akîde ve siyâsetlerini, imamet düşüncesine ekseninde şekillendirmiştir.⁵⁶ Şüphesiz bu fırkalardan biri de Şîf-İsmâîliyye fırkası olup 1960'lara kadar mevcut İsmâîlî kaynakları içerisinde, İbn Hânî'nin dîvanı, İsmâîlîlerin imâmetle ilgili düşünce ve akîdelerini en iyi temsil eden kaynak olarak kabul edilmekteydi.⁵⁷ Şairin şiirlerine yansıyan bu akîdeler şu şekilde ele alınabilir:

2.1.1. Her Dönemde Bir İmamın Olması:

İsmâîliyye fırkası da dâhil Şîf mezhebinin bütün gruplarına göre Müslümanların menfaatini gözetmek, onlara rehberlik etmek ve dini muhafaza etmek için her dönemde gizli veya açıktan bir imamın bulunması zorunludur.⁵⁸ İbn Hânî, imâmetin önemini yansıtmak ve beyitlerinin taşıdığı anlamların etkisini artırmak için "فَلَا بُدَّ فِيهَا" lafızlarıyla tekrar üslûbuna başvurduğu kasidesinde, Şifîlerin bu akîdesini sunduğu üç aklî delil ile ispat etmeye çalışmıştır [Tavîl]:

فَلَا بُدَّ فِيهَا مِنْ ذَلِيلٍ مُقْتَدِمٍ إِذَا كَانَ أَمْنٌ يَتَشَمَلُ الْأَرْضَ كُلَّهَا،
فَلَا بُدَّ فِيهَا مِنْ وَسِيْطٍ مُتَرْجِمٍ إِذَا كَانَ تَفْرِيقُ اللُّغَاتِ لِعَالَمٍ،
وَلَكِنَّهَا لَمْ تُرْسَ مِنْ غَيْرِ مَعْلَمٍ وَأَيَّةُ هَذَا أَنْ دَخَا اللهُ أَرْضَهُ،

Güven ve huzur yeryüzünün tamamını kapsayacaksa, orada buna öncülük edecek bir rehber olmalıdır.

*Bir sebepten dolayı diller farklı olduğuna göre, orada bir aracı tercüman olmalıdır.
Bunun alameti Allah'ın yeryüzünü döşemesi, fakat onu dağlarla ayakta tutmasıdır.*

İbn Hânî ve propagandasını yaptığı İsmâîlîlere göre, üç sebepten dolayı her dönemde bir imamın bulunması zorunludur. Birincisi, Allah kullarını birtakım ibadetlerle mükellef kılmıştır. Hz. Peygamber'den sonra ibadet konusunda doğru yola iletme ve insanlar arasında güven ve adaleti tesis için Peygamber'in görevini üstlenip yürütecek biri lazımdır. O da imamdır. İkincisi, dünyada her toplumun dili farklıdır. Ahiret gününde insanların mazaret üretmelerini için Allah ile kulları arasında tercümanlık yapacak bir aracı olmalı, onlara Allah'ın emir ve yasaklarını kendi dilleriyle anlatmalıdır. Bunu yapabilecek olan tek kişi de dünyadaki bütün dilleri bilen imamlardır. Üçüncüsü, Kur'ân'da da ifade edildiği üzere Allah, dünyadaki kaymalarını, sarsıntılarını ve çöküşleri engellemek için onu dağlarla sağlamlaştırmıştır.⁶¹ İşte dağların, dünyanın çöküşünü engellediği gibi ilâhî düzenin ve insanlığın helak olmasını engellemek

⁵⁶ Namık Kemal Karabiber, "İmamet Tartışmaları - el-Hillî ve İbn Teymiyye Örneği", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/22 (2009), 94.

⁵⁷ Münîr Nâcî, *İbn Hânî el-Endelüsî dersun ve naqđun*, (Beyrut: Dâru'n-neşr li'l-câmi'iyîyîn, 1963), 17.

⁵⁸ İhsân İlahî Zâhîr, *el-İsmâîliyye târîh ve 'akâid*, (Lahor-Pakistan: İdâretu tercümânü's-sünne, 1985), 374; Emîn, *el-Mehdî ve'l-mehdiyye*, 14.

⁵⁹ İbn Hânî, *Dîvânu İbn Hânî*, 190.

⁶⁰ İbn Hânî, *Dîvânu İbn Hânî*, 200.

⁶¹ bk. Nebe', 78/7.

için de mânevî sâibelere ihtiyaç vardır.⁶² Bu düzeni ve birlikteliği sağlayacak olanlar da imamlardır.

Benzer anlamları taşıyan başka bir kasidesi de şöyledir [Kâmil]:

لَوْلَاكَ لَمْ يَكُنِ التَّفَكُّرُ وَاعْظَاءً، وَالْعَقْلُ رُشْدًا، وَالْقِيَّاسُ ذَلِيلًا
أَوْ لَمْ تَكُنْ سَكَنَ الْبِلَادِ تَضَغُّضَةً، وَالزُّيْلُ أَزْكَاهَا تَزْيِيلًا⁶³

Eğer sen (Muiz) olmasaydın tefekkür öğüt vermez, akıl doğru yola iletmez, kıyas da delil olmazdı.

Ey bu ülkenin huzur kaynağı! Sen olmasaydın, bu ülke zayıflar ve temelleri kökünden dağılırdı.

Şair bu kasidesinde, söylediklerinin mümkün olduğunu yani Muiz olmadan dünyanın helak olabileceğini göstermek için teşbih-i zımnî sanatına başvurarak dünyayı direkli bir çadıra benzetmiştir.

İbn Hânî aşağıdaki kasidesinde ise, toplumun bekası için ümmetin rehberi olan imamın, bireyleri feda etmesinde hiçbir sakınca görmemektedir. [Basîl]:

وَأَلَيْسَ يُنْكَرُ مِنْ هَذَا لِأُمَّتِهِ، غَوْلُ الْمُوَجِّدِ، لِلْبُقْيَا عَلَى الْجَمَلِ⁶⁴

Ümmetin hidayetçisi olan imam eleştirilemez, toplumun bekası için fertleri öldürdüğünden dolayı.

Verilen üç örnekte de görüldüğü üzere İsmâîlilere göre, ümmetin hidayeti ve dalaletten kurtuluşu ancak bir imam sayesinde mümkündür. Hatta işler beklenildiği gibi gitmediğinde imamın, toplumun maslahatı için bireyleri feda etmesinde dahi bir sakınca yoktur. Bunun yanı sıra İbn Hânî, Ağlebîler döneminde yaygınlaşan haksızlık ve adaletsizliğin ardından yerine Fatîmî devletinin kurulmasıyla hak yola ileten imamın makamının orada bulunması sayesinde bölgeye istikrar, güven ve huzur geldiği için Mağribîlerin şanslı olduğunu ve başkaları (ki bununla muhtemelen Emevîler ve Abbâsîleri kastedmektedir) tarafından kiskanıldığı belirtilmektedir.

2.1.2. İmamın Nasla Tayin Edilmesi:

Hz. Peygamber'in vefatıyla vahiy kesilmiş, fakat ilâhî rehberliğe duyulan ihtiyaç son bulmamıştır. Böylesine önemli bir görevin, her an arzu ve ihtiraslarının esiri olmaya meyilli olan insanların seçimine bırakılması mümkün değildir. Bu yüzden Hz. Peygamber, hem ruhanî hem de cismanî yetkilerini içeren görevlerinin tamamını Hz. Ali'ye devretmiştir. Şîa'nın bütün fırkalarına göre Kur'ân'da⁶⁵ Hz. Ali'nin imâmetine açık bir şekilde veya sembolik olarak işaret edilmiştir.⁶⁶ Ali'den sonra bu ilâhî görev onun soyundan gelenlere intikal eder.⁶⁷ [Tavîl]:

⁶² Zâhid Ali, *Tebyfînü'l-me'ânî*, 55.

⁶³ İbn Hânî, *Dîvânü İbn Hânî*, 155.

⁶⁴ İbn Hânî, *Dîvânü İbn Hânî*, 161.

⁶⁵ bk. er-Ra'd, 13/7; en-Nûr, 24/35.

⁶⁶ Daftary, *el-İsmâîliyyûn*, 91; Zâhîr, *el-İsmâîliyye târîh ve 'aķâid*, 377.

⁶⁷ Mustafa Öz - Avni İlhan, "İmamet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/202; Ali Muhammed Muhammed eş-Şallâbî, *ed-Devletü'l-Fâtîmiyye* (Kahire: Mües-setü İķra', 2006), 13-14; Zehre, *Târîhu'l-mezâhib*, 262.

1392 | Harun Özel, Faruk Çiftçi. Endülüslü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şiflik ...

أبي ابن أبي السبطين أم في طليقكم
وما ذاك أخذاً بالفراسة وخذها،
ولكن مؤجوداً من الأثر الذي
تَنَزَّلَتْ الآيات، والمُسَوَّرُ العُرُوقُ⁶⁸
ولا أنه فيها، إلى الظن، مضطرب
تلقاها، من جبر ضنين به، جبر⁶⁹

Ali b. Ebû Tâlib'in oğlu Muiz ya da halifeniz İbn Abbas hakkında nazil olmadı (mı) yüce ayetler ve sûreler?

O bu imameti ne sadece sezgiyle aldı, ne de imameti almak için bir zanna mecbur kaldı. Fakat onun seçkin bir kuldand aldığı bir eser (kırtas) mevcuttur.

Kasidede zikredilen *Ebu's-sibtayn*, Hz. Ali'nin künyesidir. es-Sibtayn (iki torun) Hz. Peygamber'in torunları Hz. Hasan ve Hüseyin olup bunlardan her biri *Sibtu'n-Nebî* diye adlandırılmaktaydı. İbn Hânî'nin, Muiz'i öveceği zaman siyâsî ve dînî kontekstlerde, dolaylı veya direkt olarak Şiflik için büyük önem arzeden ve târîhî bir şahsiyet olan Hz. Ali'den iktibâslarda bulunması, muhalifleri Emevîler ve Abbâsîler karşısında Muiz'in imametini delillendirmek suretiyle güçlü bir şekilde durmak içindir. Şaire göre, dönemin İmamı Muiz, Hz. Ali'nin soyundan olup Kur'ân'da, Hz. Ali ve oğullarının, Hz. Peygamber'den sonra hilafetin varisi olduklarına dair ayetler bulunduğu için Muiz, Hz. Peygamber'in görevine bizzat Allah'ın tayiniyle vekâlet etmektedir. Şair, "sezgiye veya zanna dayalı bir bilgiyle değil" sözleriyle ise muhalifleri Abbâsîler ve Emevîlerin hilafeti bir takım entrikalarla gasbettiklerine göndermede bulunmuştur

İbn Hânî, Muiz'in imametinin sadece Kur'ân'da değil Levh-i mahfuz'da da kayıt altına alındığına işaret etmiştir [Tavîl]:

وَأَنْتَ مَعَدَّةٌ، وَارِثُ الْأَرْضِ كُلِّهَا،
فَقَدْ حَمَّ مَقْدُورٌ، وَقَدْ حُطَّ مَكْتُوبٌ⁷⁰

Sen (Muiz), Maad kabilesindensin ve yeryüzünün tamamının varisisin. Zira hüküm verilmiş ve Levh-i mahfuz'da yazılmıştır.

2.1.3. İmamın Ehl-i beyt'ten Olması:

Şif mezhebinin fırkaları arasında görüş farklılıkları olmakla birlikte, Ehl-i beyt'e mensup bir imama uymanın gerekliliği konusunda hemfikirdirler. Fakat bu fırkalardan İsmâîlîler ve Zeydîler, "Tevhid inancını, ardından gelen insanlar arasında devam edecek bir söz olarak dile getirdi."⁷¹ ayetine dayanarak sadece Hz. Fatıma'nın soyundan gelenlerin imam olabileceğini,⁷² bunun da önceki imamın belirlemesiyle gerçekleşeceğini ileri sürmüşlerdir.⁷³ İbn Hânî, İmam Muiz'in, Ehl-i beyt'ten olduğunu şu sözleriyle vurgulamaktadır [Mutekârib]:

هُوَ الْوَارِثُ الْأَرْضَ عَنْ أَبِيهِ
أَبِ مُصْطَفَى، وَأَبِ مُرْتَضَى⁷⁴

O (Muiz) iki atadan; Muhammed Mustafa ve Ali b. Ebû Talib tarafından yeryüzünün varisidir.

Şair bu beytinde Muiz'in, Hz. Peygamber'in ve Hz. Ali'nin soyundan geldiğini delil göstererek asrın beklenen imamı ve yeryüzünün gerçek varisi olduğunu belirtmiştir.

⁶⁸ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 86.

⁶⁹ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 89.

⁷⁰ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 48.

⁷¹ Zuhruf, 43/28.

⁷² Zâhir, *el-İsmâîliyye târîh ve 'akâid*, 167; Karabiber, "İmamet Tartışmaları", 96-97; el-Battûş, *eş-Şâir ve's-sulṭa*, 13.

⁷³ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 25.

⁷⁴ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 217, Zâhid Ali, *Tebyînü'l-me'ânî*, 782.

İbn Hânî, hilafete en layık kişilerin Ehl-i beyt olduğunu başka bir kasidesinde de şöyle dile getirmiştir [Kâmil]:

وَرِثَ الْمُؤَيَّمِ بِتَثْرِبٍ، فَالْمُنْبَرُ الـ
أَعْلَى لَهُ، وَالتُّرْعَةُ الْعُلَيَاءُ⁷⁵

O (Muiz) Yesrib'de ikamet edene varis oldu, bu yüzden onun oldu Cennet'in kapısı ve yüce minber.

İbn Hânî'nin, "O (Muiz) Medine'de ikamet edene varis oldu" sözlerini zikretmesi, imamet makamının yüceliğinden kinâyedir. Şairin, kinâyeye sanatına başvurmasındaki öncelikli amaç, Muiz'in, kendi imametine tabi olanların Cennet'e girmelerine kefil olacağını göstermek, ikinci olarak da insanlar nezdinde İsmâiliyye fırkasını cazip hale getirmek suretiyle İsmâiliyye akidesini geniş kitlelere yaymaktır.

2.1.4. İmamı Bilmenin Vâcib Olması:

Şiîler, Hz. Peygamber'in: "Yaşadığı dönemin imamını bilmeden ölen kişi, câhiliye ölümlüyle ölmüştür."⁷⁶ hadisini dayanak göstererek bütün Müslümanların dönemin imamını bilmesi ve onu korumasının vacip olduğu görüşündedirler.⁷⁷ İsmâiliyye fırkası ve Karmatî, Fâtumî, Nizârî gibi diğer kollarına göre de dinin en önemli rûknü imâmettir. Kişinin imanı, ancak imâmete inanması ve imama biat etmesiyle tam olur.⁷⁸ İbn Hânî, İsmâilîlerin bu önemli görüşünü şöyle açıklamıştır: [Basît]:

مَا أَجَزَلَ اللهُ ذَخْرِي، قَبْلَ زُؤَيْتِهِ،
وَلَا انْتَفَعْتُ بِإِيمَانٍ وَتَوْجِيدٍ⁷⁹

Onu (Muiz'i) görmeden önce Allah benim ne amellerimi çoğalttı ne de ben iman ve tevhitte faydalandım.

Şair bu beytinde, Mağrib'e gelip dönemin imamı Muiz'e biat etmeden önce yaptığı amellerin boşa gittiğini, iman ve tevhitte hiçbir fayda görmediğini dile getirmiştir. Dolayısıyla İsmâilîlere göre asrın imamını bulup ona biat etmek, imanın en önemli ve temel rûknüdür. Bu rûkun olmadan tevhit de dâhil diğer yapılan amellerin hiçbir faydası yoktur.

Şair, imama biatın kurtuluş vesilesi olduğunu birçok kez dile dile getirmiştir. [Kâmil]:

لَوْلَمْ تَكُنْ سَبَبَ النَّجَاةِ لِأَهْلِهَا،
لَوْلَمْ تُعَرِّفْنَا بِذَاتِ نُفُوسِنَا
لَمْ يُغْنِ إِيْمَانُ الْعِبَادِ فَتَبِيلاً
كَانَتْ، لَدُنَّا عَالَمًا مَجْهُولًا⁸⁰

Eğer sen İslam ümmetinin kurtuluş sebebi olmasaydın, kulların imanı zerre kadar fayda vermezdi.

Sen bize zatımızın ve ruhlarımızın gizliliklerini öğretmeseydin, biz dünyamıza dair öğrenemezdik hiçbir şeyi.

⁷⁵ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 34-35.

⁷⁶ Ebû Dâvud et-Ṭayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvud et-Ṭayâlisî*, thk. Muhammed b. 'Abdulmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru hicr, 1999), 3/425.

⁷⁷ Zâhîr, *el-İsmâiliyye târîh ve 'akâid*, 373; el-Baṭṭûş, *eş-Şâir ve's-sulṭa*, 14; Emîn, *el-Mehdî ve'l-Mehdiyye*, 15.

⁷⁸ Zâhîr, *el-İsmâiliyye târîh ve 'akâid*, 367; Öz - İlhan, "İmamet", 22/202; Emîn, *el-Mehdî ve'l-Mehdiyye*, 15; Nâcî, *İbn Hânî el-Endelusî*, 25.

⁷⁹ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 68.

⁸⁰ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 155.

1394 | Harun Özel, Faruk Çiftçi. Endülüslü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şiflik ...

Şair, muhataplarının dikkatini çekmek ve imame biatın, Allah'ın bir olduğuna inanmak kadar önemli olduğunu göstermek için birbirine zıt kavramları (geri kalmak- ileri gitmek) bir arada zikrederek tıbâk-ı îcâbî sanatına başvurduğu kasidesi de şöyledir. [Tavîl]:

لَيْسَ كَانَ لِي، عَنْ وُكُومٍ، مُتَأَخَّرٌ، فَمَا لِي، فِي التَّوَجِيدِ، عَنْ مُتَقَدِّمٍ⁸¹

Şayet size (Muiz) olan sevgimden dolayı haddi aştım ve tevhitten geri kaldıysam, bundan dolayı bana ne bir ayıp ne de bir günah vardır.

İbn Hânî imama biati, farklı yerlerde ele alsada hepsinin vermek istediği ortak mesaj, imam Allah ile kulları arasında aracılık edip şefaatiyle kurtuluşlarına vesile olacağı için bütün insanların dönemin imamını bulup ona biat etmelerinin vacip olduğudur. Bu konuda kendisini örnek gösteren şair, İmam Muiz ile tanışmadan ve ona biat etmeden önce geçen hayatını hüsrana, imanını da batıl olmakla nitelemiştir. Şaire göre, Muiz ile tanışması basiretini açmış ve onu dalaletten kurtarmıştır.

2.1.5. İmam Mahlûkatın Yaratılma Sebebidir:

İsmâîlîlerin imamet konusundaki temel inançlarından biri de imamın dünyadaki bütün mahlûkatın yaratılma sebebi olmasıdır. Beden ruh için yaratıldığı gibi dünya ve üzerindeki her şey için yaratılmıştır.⁸² Şiirlerin, imama beşerin merkezine yerleştiren bu görüşü şairin şiirine şu şekilde yansıtmıştır [Kâmil]:

هُوَ عِلَّةُ الدُّنْيَا، وَمَنْ خُلِقَتْ لَهُ
لَيْسَتْ سَمَاءُ اللَّهِ مَا تَرَأَوْنَهَا،
وَلَعَلَّةٌ مَا كَانَتْ الْأَشْيَاءُ⁸³
لَكِنَّ أَرْضاً تَحْتَوِيهِ سَمَاءُ⁸⁴
وَأَطَاعَهُ الْإِنْسَابُ وَالْإِمْسَاءُ⁸⁵
نَزَلَتْ مَلَائِكَةُ السَّمَاءِ بِقَضَرِهِ

Her şeyin bir bulunma sebebi vardır. Dünyanın ve mahlûkatın yaratılma sebebi de odur (Muiz).

Allah'ın seması, (üzerinizde) gördüğünüz bu gökyüzü değil, Muiz'i taşıyan bu yeryüzüdür.

(Bunu bildiği için) gökyüzünün melekleri ona yardım için indi. Sabah ve akşam (da) ona boyun eğdi.

İbn Hânî bu kasidesinde, Hendek Savaşı'nda Müslümanların Allah tarafından melek ordusuyla takviye edilmesinden bahseden Tevbe suresi 26. Ayetten esinlenerek, Muiz'in de aynı şekilde Allah tarafından meleklerle desteklendiğine telmihte bulunmuştur.⁸⁶ Ayrıca şairin, "gökyüzünün melekleri indi" sözü, Muiz'in sahip olduğu sıfatlar ve makamının yüceliğinden kinâyedir.

Nitekim İbn Hânî, Muiz hakkında yazdığı aşağıdaki methiyesinde ise, İsmâîlîlerin imama peygamberlerden bile üstün gördüklerini dile getirmiştir [Kâmil]:

هَذَا ضَمِيرُ النَّشْأَةِ الْأُولَى، الَّتِي
مِنْ أَجْلِ هَذَا قَدَّرَ الْمَقْدُورُ فِي
بَدَأَ تَلْقَى أَدَمَ مِنْ رَبِّهِ
بَدَأَ الْإِلَهَ، وَعَنْبُهَا الْمَكُونُ
أَمَّ الْكِتَابِ وَكُؤُنَ التَّكْوِينِ
عَفْواً وَفَاءً لِيُؤْنَسَ الْيَقْطِينُ

⁸¹ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 155.

⁸² Zâhid Ali, *Tebyînü'l-meânî*, 55.

⁸³ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 33.

⁸⁴ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 34.

⁸⁵ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 36.

⁸⁶ Necm, "el-Mevrûşu'd-dînî", 10.

لَوْ يَأْتِي الطَّوْفَانَ قَبْلَ وُجُودِهِ
لَمْ يَنْجُ نُوحًا فَأَلْكُهُ الْمَثْحُونُ⁸⁷

O, Allah'ın takdir ettiği ilk yaratılışın gizemi ve saklı gaybıdır.

Levh-i Mahfuz'da kader, bunun (Muiz) için belirlendi. Evren de onun için yaratıldı.

Âdem onun sayesinde Rabbinden birtakım sözler alıp affedildi. Ağaç onun sayesinde Yunus'a gölgelik etti.

Eğer tufan, Muiz'in varlığından önce Nuh'la karşılaşsaydı, her çeşit canlıyla dolu gemisi bile Nuh'u kurtaramazdı.

İsmâîlîlere göre Yüce Allah, Hz. Âdem'i yaratmadan önce kaleme, Arş-ı Âlâ'nın ortasına: "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın Resûlüdür. O'nu Ali ile destekledim ve Ali'yi O'na varis kıldım." sözlerini yazmasını emretmiştir. Hz. Âdem de yaratıldığında başını kaldırıp bakmış ve Arş-ı Âlâ'da yazılı bu sözleri görmüştür. İsmâîliyye fırkası, bu rivâyeti dayanak göstererek evrendeki her şeyin hatta Hz. Peygamber hariç diğer peygamberlerin bile bu imamlar hürmetine yaratıldığına inanmaktadırlar.⁸⁸ Aşağıda ayrı bir maddede ele alınacağı üzere burada dikkat çeken bir başka husus ise, İsmâîlîlere göre imamların şefaati peygamberler de dâhil olmak üzere dünyadaki bütün herkesi kapsamaktadır. Nitekim Allah'ın Hz. Âdem'in hatasını affetmesi, Yûnus'u (as) balığın karnından ve Nûh'u (as) tufândan kurtarması, İmam Muiz'in şefaati sayesinde dil açısından ise şair, ilk beytin birinci ve ikinci şatırlarında, Muiz'in imametinde kutsiyet kazandırmak ve onun mertebesinin bütün mertebelerden üstün olduğunu göstermek için teşbih edatını ve benzetme yönünü hafız etmek suretiyle Teşbîh-i belîğ sanatına başvurmuştur. Ayrıca iddiasını güçlendirmek ve kasidesini süslemek için *فَتَلَّقَى أَنَّهُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ* "Bunun üzerine Âdem rabbinden bazı kelimeler öğrendi (bunlarla tövbe etti); rabbi de onun tövbesini kabul etti."⁸⁹ ayeti ile Nûh⁹⁰ ve Yûnus⁹¹ (as) kıssalarının anlattığı ayetlerden iktibâsta bulunmuştur.

2.1.6. İmamın Bâtını Bilmesi:

İsmâîliyye itikadına göre Kur'ân'ın görünen (zâhir) ve gizli (bâtın) olmak üzere iki anlamı vardır. Onlar bu konuda, "Kur'ân'ın gerçek manasını yalnızca Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar bilir."⁹² ayetini referans alarak Kur'ân'ın tevilini yalnızca Allah, Peygamber'i ve Allah tarafından nasla tayin edilmiş halifelerin bilebileceğini iddia etmişlerdir.⁹³ Onlara göre Hz. Peygamber vahyin zâhirini getirmiş, Hz. Ali ve soyundan gelen imamlar ise bâtın ilmüne sahip oldukları için her devirde tevil veya ezoterik yorum yoluyla vahiylerdeki bu gizli anlamları ortaya çıkarıp açıklamışlardır.⁹⁴ [Tavîl]:

⁸⁷ İbn Hânî, *Divânü İbn Hânî*, 205-206; Muhammed Taha Hâcîrî, *Merhâletü't-teşeyyü' fi'l-Mağribi'l-garbi ve eşeruhâ fi'l-hayâti'l-edebiyeye* (Beyrut: Dâru'n-nehdâti'l-'Arabiyye, 1983), 84; Zâhid Ali, *Tebyñü'l-me'ânî*, 733-734.

⁸⁸ Zâhir, *el-İsmâîliyye târih ve 'akâid*, 381.

⁸⁹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara 2/37.

⁹⁰ Hûd 11/36-38.

⁹¹ es-Sâffât 37/145-146.

⁹² Al-i imrân 2/7.

⁹³ Zâhid Ali, *Tebyñü'l-me'ânî*, 53; Zâhir, *el-İsmâîliyye târih ve 'akâid*, 473.

⁹⁴ Avni İlhan, "Bâtıniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/192.

تَفَرَّدَتْ بِالْأَرَاءِ، لَا يَوْمُهَا غَدٌ، وَلَا سُورُجُ الْآيَاتِ فِيهِنَّ بُوْحٌ
وَأَلْبَسَ ظَهْرًا يَحْجُبُ الْغَيْبَ ذُنُوبَهَا، وَلَكِنَّهَا قَدْ سَبَّأَتْ فِيهِ، تَرْسُحُ⁹⁵

Görüşlerinde isabet eden yalnızca sensin (Muiz), bugün onayladığın yarına ertelenmez. Görüşlerin delillerinin nurları gizli değildir (ama) ihtiyaç duyuyorsun onları istemeye.

(Sana) Delillerin dışında gayb âleminden gizlenen bir şey de yoktur fakat o deliller, oraya yerleştirilen bir kutsiyettir.

Yine İsmâîlîlere göre Allah, Cebrâîl ve Mikâîl'e bile vermediği gizli ilimleri, Muiz'e bahsederek onu bütün mahlûkattan ayrıcalıklı kılmıştır. [Kâmil]:

وَعَلِمْتُ مِنْ مَكُونِ عِلْمِ اللَّهِ مَا لَمْ يُؤْتِ جِبْرِيلاً وَمِيكَائِيلًا⁹⁶

Sen (Muiz) Cibril ve Mikâîl'e bile verilmeyen Allah'ın gizli ilmini öğrendin.

Cenab-ı Hak bu ilimleri diğer insanlardan gizlerken sadece ona tahsis etmiştir. Bu konuda insanların ne bilgisi ne de feraseti olup bu, Allah'ın Muiz'e bahsettiği ve onu diğer beşerden ayrıcalıklı kıldığı bir özelliştir.

2.2. İmamın Vasıfları

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların gündemini en çok meşgul eden konulardan biri de Müslümanları idare edecek olan kişide bulunması gereken vasıflardır. İsmâîlîlere göre, imamlar Hz. Peygamber'in varisi oldukları için risâlet hariç Allah'ın emini, mahlûkatın hâdisi, yeryüzünün vârisi, ümmetin şefahtçısı olma gibi Peygamber'in sahip olduğu bütün sıfatlara sahiptirler.⁹⁷ Bu sıfatlardan bazıları şu şekilde ele alınabilir:

2.2.1. Mahlûkatın En Üstünüdür

İsmâîlîlere göre imam beden ve rûhen mahlûkatın en mükemmelidir. O bütün erdem ve güzellikleri kendisinde toplayan iyilik ve fazilet kaynağıdır. Ruhu ve bedeni her türlü kusur ve noksanlıktan berfidir.⁹⁸ [Kâmil]:

فَرَعَ الْإِلَهَ لَهُ بِكُلِّ فَضِيْلَةٍ أَيَّامًا، آيَاتِ الْكِتَابِ تُفَصِّلُ⁹⁹

Allah, Nebi'ye vahyin indirildiği günlerdeki faziletlerin hepsini ona (Muiz) bahsetti. Şair, imamın rûhen mükemmel oluşunu da şöyle açıklamaktadır [Tavîl]:

وَرُوحَ هُدًى فِي جَسْمِ نُورٍ، يُمَدُّ شُعَاعًا، مِنَ الْأَعْلَى، الَّذِي لَمْ يُجَسِّمْ¹⁰⁰

Hidayet edicinin ruhu, cismânî olmayan Ulvî Âlemden gelen nurdan bir bedendedir.

İsmâîlîlere göre, Allah vahyin nüzülü sürecinde Hz. Peygamber'e bahsettiği faziletlerin tamamını imamlara da bahsetmiştir. Bu yüzden İsmâîlîler, genelde bütün imamların özeldir ise İmam Muiz'in gerek rûhen gerekse beden mahlûkatın en mükemmeli olduğuna inanmaktadırlar.

⁹⁵ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 59; Zâhid Ali, *Tebyînü'l-me'ânî*, 189.

⁹⁶ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 154; Zâhid Ali, *Tebyînü'l-me'ânî*, 583.

⁹⁷ Zâhid Ali, *Tebyînü'l-me'ânî*, 56; İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 25; Şevkî Dayf, *el-Fenn ve mezâhibuh*, 420.

⁹⁸ Zâhid Ali, *el-İsmâîliyye târîh ve 'akâid*, 378; Emîn, *el-Mehdî ve'l-Mehdiyye*, 14.

⁹⁹ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 167; Zâhid Ali, *Tebyînü'l-me'ânî*, 616.

¹⁰⁰ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 185; Zâhid Ali, *Tebyînü'l-me'ânî*, 665.

2.2.2. Ümmetin Şefaathçisidir

Şifler, her imamın kendi dönemindeki ümmetin tamamı için şefaath yetkilerinin olduğuna ve imama biat edenler için bu yetkilerini kullanarak kurtuluşlarına vesile olacağına inanmaktadırlar. [Kâmil]:

هَذَا الشَّفِيعُ لِأُمَّةٍ يَأْتِي بِهَا، وَجُدُودُهُ لِحُدُودِهَا شَفَعَاءُ،
هَذَا أَمِينُ اللَّهِ، بَيْنَ عِبَادِهِ، وَبِلَادِهِ، إِنَّ عُدَّتِ الْأَمْنَاءُ،
هَذَا الَّذِي عَطَفَتْ عَلَيْهِ مَكَّةُ، وَشَعَائِبُهَا، وَالرُّكُنُ، وَالْبَطْحَاءُ 101

Ataları (imamlar) kendi dönemlerinde ümmetlerine şefaathçi oldukları gibi, bu (Muiz) da ümmetin şefaathçisidir.

Eğer Allah'ın kulları ve ülkeleri arasında emin kişiler sayılırsa, işte budur Allah'ın emin kulu.

Budur! Mekke'nin, yollarının, Rük'n'un ve Bathâ'nın kendisini özlediği kişi.

İbn Hāni bu kasidesinde, Muiz'in şefaath yetkisini gerçekçi kılmak ve muhatapları nezinde memdûhuna yüce bir heybet ve yüksek bir konum kazandırmak için Mekke, Mekke'nin yolları, Bathâ, Yesrib, el-Minberü'l-a'lâ, et-Tur'atu'l-alyâ gibi İslâm davetiyle alakalı dini terim ve kutsal mekânlardan ustaca yararlanmasını bilmiştir. Öte yandan Ferezdak'ın (öl. 114/732), Zeynelâbidîn (ö. 94/712) hakkında söylediği methiyesinden alıntı yaparak tazmîn sanatına başvurmuş ve kasidesini süslemiştir. [Basî't]:

هَذَا الَّذِي تَعْرِفُ الْبَطْحَاءُ وَطَائِفَهُ، وَالْبَيْتُ يَغْرِفُهُ وَالْحِجْلُ وَالْحَرَمُ 102

Budur ayak bastığı yeri Bathâ'nın, Beytü'l-Haram'ın ve civarının tanıdığı kişi.

İsmâilîler, Fatimî imamların şefaath sayesinde ümmetin günahlarının silineceğine ve Rahman'ın gazabından kurtulacağına inanmaktadırlar. [Kâmil]:

هَذَا الَّذِي تُرَجَى النَّجَاةُ بِحُبِّهِ، وَبِهِ يُحِطُّ الْإِصْرُ وَالْأَوْزَارُ،
هَذَا الَّذِي تُجَدِّي شَفَاعَتُهُ غَدَاً، حَقًّا، وَتَحْمُدُ أَنْ تَرَاهُ النَّارُ 103

Budur sevgisiyle kurtuluş umut edilen, onun sayesinde azaltılır günahlar.

Budur yarın şefaath gerçekten fayda verecek olan, Cehennem'in ateşini sönmüş görmeyen için...

Şair'in, imamların şeff' (şefaath etme) sıfatları hakkında başka bir kasidesi ise şu şekildedir [Mutekârib]:

لَأَنْتُمْ مِنْ سِرِّكُمْ مَوْضِعٌ، بِهِ اسْتَوْجِبَ الْعَفْوُ لَمَّا عَصَوْا 104

Âdem'in sizin (Muiz) sırrınızdan nasibi vardır. İsyân ettiğinde o nasip affını gerektirtti.

İsmâilîlere göre, imamlar beşerin en faziletlisi, Allah'ın yeryüzündeki vekilleridir. Cenâb-ı Hak âlemi yaratmadan önce onların nurlarını yaratmış ve Hz. Âdem'i yarattığında

101 İbn Hāni, *Divānu İbn Hāni*, 34.

102 Ferezdak, *Divānu'l-Ferezdak*, şrh. Ali Fâ'ûr (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye: 1987), 511.

103 İbn Hāni, *Divānu İbn Hāni*, 101; Zâhid Ali, *Tebyînü'l-me'ânî*, 365.

104 İbn Hāni, *Divānu İbn Hāni*, 218

1398 | Harun Özel, Faruk Çiftçi. Endülüslü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şiflik ...

imamların velayeti konusunda ondan söz almıştır. Durum böyle olunca Âdemoğlu isyan ettiğinde Allah'ın imamın şefaatiyle ona af ihsan etmesi gayet normaldir. Ayrıca imamların nurlarının evren yaratılmadan önce yaratılması hakkında şöyle söylenilmektedir: "İmamların nurları mahlûkât yaratılmadan önce yaratıldığı için imamlar mahlûkattan önce mevcut oldukları gibi yeryüzünün varisi olmaları itibarıyla de mahlûkâtın fâni olmasından sonra bâki olabilirler. İmama biat ve onun iradesine teslimiyet insanların kurtuluşunu garanti etmektedir. Nitekim bu konuda Ca'fer es-Sâdık şöyle söylemektedir: "İmamlara biat edip sahiplenilenlerin hepsi Cennetlidir. Bunu Allah'tan garanti edecek olan bizler yani imamlardır."¹⁰⁵

2.2.3. İmamın Masumiyeti

İsmâîlîlerin nazarında imamlar, tıpkı peygamberler gibi masum olup onlardan ne bir günah ne de hata sadır olmaktadır. Çünkü imamlar, Allah tarafından en büyük ilhamlar ve özelliklerle donatılmış, Hz. Peygamber'den sonra mahlûkâtın hidayeti onlara emanet edilmiştir.¹⁰⁶ Şaire göre, imamların masumiyeti yalnızca Allah'tan aldıkları emirleri yerine getirdikleri içindir. [Basît]:

وَلَا تُتَبَّرُكَ فَضْلُ الْوَحْيِ، إِنَّكَ لَا
مُسْتَهْدِيًا بِذَلِيلِ اللَّهِ، تَتَّبَعُهُ،
تَأْتِي الْمَاتِي، إِلَّا مِنْ عَلٍ، فَعَلِ
وَقَادِحًا لِرِزَادِ الْحِكْمَةِ الْأُولَى¹⁰⁷

İmam seçilmen vahiy sayesinde olduğu için sen ancak yukarıdan aldığın emirleri getirirsin...

İlk hikmetleri tefekkür ederek ve hidayet isteyerek Allah'ın delilini takip edersin.

Konuyla alakalı diğer bir beyti ise şöyledir [Kâmil]:

مَنْ كَانَ سَيِّمًا الْقُدْسِ فَوْقَ جَبِينِهِ
فَأَنَا الضَّمِيمُ بَأْتَهُ لَا يَجْهَلُ¹⁰⁸

Alnında masumiyet ve kutsallık özelliği olan kişinin, cehâlette bulunmayacağına ben kefilim.

İsmâîlîlere göre imamlar, Allah tarafından gönderildikleri ve onun kontrolünde oldukları için her türlü noksanlıktan münezzehtirler. Onların, asla hevâsından konuşmaları ve verdikleri hükümlerde haksızlık olması sözkonusu değildir.

2.2.4. Allah'ın Nurunun Yansımasıdır

Şiirlerin imamet konusundaki inançlarından biri de imamların Allah'ın nuru olduğuna ve bu nurun bir imamdan başka bir imama intikal ettiğine inanmalarındır. Böylece her imam döneminde Allah'ın nuru, o imam suretinde mahlûkatına tecelli etmektedir.¹⁰⁹ [Tavîl]:

وَمَا كُنْتُ هَذَا النُّورِ نُورَ جَبِينِهِ
وَلَكِنْ نُورَ اللَّهِ فِيهِ مُشَارِكُ¹¹⁰

Bu nurun mahiyeti, onun (Muiz) alnının parlaması değil, Allah'ın nurunun onda bulunmasıdır.

¹⁰⁵ Sevsî, "el-Me'âni'l-'akdiyye", 188.

¹⁰⁶ Zâhid Ali, *Tebyînü'l-me'âni*, 56; İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 25.

¹⁰⁷ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 163.

¹⁰⁸ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 170; Zâhid Ali, *Tebyînü'l-me'âni*, 56.

¹⁰⁹ Zâhid Ali, *Tebyînü'l-me'âni*, 57; Keylânî, *Eşeru't-teşeyyu' fi'l-edebi'l-'Arabî*, 168.

¹¹⁰ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 125.

İbn Hānî, aşağıdaki beyitinde ise, Muiz'in nurunun, nurun bizzat kendisinden daha kuvvetli olduğunu göstermek için müşebbehi (Muiz), müşebbehün bih'e dönüştürmek suretiyle teşbîh-i mahlûb sanatına başvurmuştur. [Kâmil]:

النُّورُ أَنْتَ، وَكُلُّ نُورٍ ظَلَمَةٌ وَالْفَوْقُ أَنْتَ، وَكُلُّ فَوْقٍ دُونَ¹¹¹

Nur sensin (Muiz), senin dışındaki bütün nurlar zulmettir. En büyük ve yüce olan sensin, senin dışındakilerin tamamı altındadır.

Bu iki örnekten anlaşıldığı kadarıyla İsmâîlîlere göre, İmam, Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve kullarının güvencesi olduğu için Allah'ın kendi nurunu, imamlara nakletmesi ve imamların da ondan etkilenmesi gâyet doğaldır.

2.2.5. Tevhit İnancı ve İmamın Kutsiyeti:

İsmâîlîler, Allah'ı; sâni', kâdir, fâil gibi bütün sıfatlardan tenzih etmektedirler. Çünkü onlara göre bu sıfatların Allah'a isim olarak verilmesi taaddudu ilaha yol açmaktadır.¹¹² Fakat aynı Fatimîler, Allah'a izafe etmekten çekindikleri sıfatları, Allah'ın varlığının delili ve yeryüzündeki halifesi olduğu için imamlara izafe etmekte hiçbir sakınca görmemektedirler. Bu düşünceye örnek teşkil edecek beyitler şöyledir [Kâmil]:

نَدْعُوهُ مُنْتَقِمًا، عَزِيزًا، قَادِرًا
غَفَّارًا مُوبِقًا الذُّنُوبِ صَفُوحًا¹¹³
وَاللَّهُ مَذْلُومٌ عَلَيْهِ بِصُنْعِهِ
فِينَا، وَأَنْتَ، عَلِيُّ الدَّلِيلِ، دَلِيلٌ¹¹⁴

Biz onu (Muiz), intikamcı, azîz, her şeye kâdir ve helak edici günahları bağışlayan diye çağırırız.

Allah'ın aramızdakileri yaratması O'nun varlığına delildir. Sen de delilin delilisin.

Bu beyitlerde, İsmâîlîlerin, imamlar Hâlik'in varlığına ve hikmetine delil olduğu için Ehl-i sünnet'in Allah için kullandıkları "الْمُنْتَقِمِ، الْعَزِيزِ، الْقَادِرِ، الْغَفَّارِ، الصَّفُوحِ" gibi sıfatları, İmam Muiz'e nispet etmeye düşünün oldukları görülmektedir.

Aşağıdaki beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla İsmâîliye fırkasına göre, imamların konumu nebî ve resüllerin konumundan daha üstündür.¹¹⁵ Zira imam, zihinlerin kavradığından daha ince ve latif sıfatlara sahiptir. Nesebi Allah ile irtibatlı, ruhu vahyin nurundan, bedeni Firdevs ağacından, soyu Kuds âleminden bir cevherdir. Âlem ve üzerindeki onun için yaratılmıştır. [Kâmil]:

مِنْ صَفْوِ مَاءِ الْوَحْيِ، وَهُوَ مُجَاجَةٌ
مِنْ أَيْكَةِ الْفِرْدَوْسِ، حَبِيبٌ تَفْتَقِدُ
مِنْ شُعْلَةِ الْقَيْسِ، الَّتِي غُرِضَتْ عَلَيَّ
مِنْ جَوْهَرِ الْمَلَكُوتِ، وَهُوَ ضِيَاءٌ¹¹⁶
مِنْ حَوْضِهِ الْيَنْبُوعِ، وَهُوَ شِفَاءٌ
تَمَرَاتُهَا، وَفَيْءُ الْأَفْيَاءِ
مُوسَى، وَقَدْ حَارَتْ بِهِ الظُّلَمَاءُ

O (Muiz) Meleklerin ağzından akan saf vahiy suyundan, şifa kaynağı olan (vahiy) havuzundan yaratılmıştır.

O, meyveleri bol ve gölgeleri yayılmış ölümsüzlük ağacından...

¹¹¹ İbn Hānî, *Divānu İbn Hānî*, 211.

¹¹² Zāhîr, *el-İsmâîliyye târîh ve 'aḳâid*, 273.

¹¹³ İbn Hānî, *Divānu İbn Hānî*, 52.

¹¹⁴ İbn Hānî, *Divānu İbn Hānî*, 142.

¹¹⁵ Bu'âfiye, *Cemâliyyâtü'l-vaşf*, 33.

¹¹⁶ İbn Hānî, *Divānu İbn Hānî*, 33-34.

1400 | Harun Özel, Faruk Çiftçi. Endülüslü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şiflik ...

Karanlıkta yolunu kaybettiğinde Musa'ya arz olunan ateşin alevinden yaratılmıştır. O, her şeyin özü olan melekût cevherinden ve tamamı nur olan Kuds âleminde yaratılmıştır.

Burada Kasas suresi 29. ayette geçen Mûsâ (as)'ın kıssasına telmih bulunmaktadır. Şairin, Muiz'i yolunu kaybeden Mûsâ (as)'a arz olunan ateşe benzetmesi, İsmailîlerin imam-larda bulunduğu inandıkları bâtinî ilmin somutlaştırılması adına güzel bir tasvir olarak değerlendirilebilir.

İbn Hânî, verdiğimiz bazı örneklerde de görüldüğü üzere Muiz için söylediği methiyelerinde sürekli olarak aşırıya kaçmış ve onu âdeta tanrılaştırmış; inancı ve kutsal değerleri hafife alan ifadeler kullanmıştır. Bu davranışında, İsmâilîlerin; imamın, Allah'ın dünyadaki yansıması olduğuna inanmalarının önemli bir payı olduğu söylenebilir. [Kâmil]:

مَا شِئْتُ، لَا مَا شِئْتَ الْأَقْدَارُ، فَأَخُكُمُ فَلَأَنْتَ الْوَجْدُ الْقَهَّارُ،
وَكَلَّمَا أَنْتَ النَّبِيُّ مُحَمَّدٌ، وَكَأَنَّكَ أَنْصَارُكَ الْأَنْصَارُ،
أَنْتَ الَّذِي كَانَتْ تُبَيِّنُنَا بِهِ، فِي كُتُبِهَا، الْأَحْبَارُ وَالْأَخْبَارُ¹¹⁷

Kaderin değil, senin dilediğin olur. Hükmü sen ver, zira tek olan ve hükmü verecek olan sensin.

Sen adeta Peygamber Muhammed'sin. Yardımcıların da onun yardımcıları (ensâr) gibidirler.

Sensin, âlimlerin ve kitapların bize geleceğini müjdelediği kişi.

Şairin, Muiz'i el-vâhidü'l-kahhâr sıfatını kullanarak tanrılaştırdığı bu kasidesinde güçlü lafızlar kullanması memduhuna hiçbir kimsenin benzemediğini ve şerefli bir konuma ulaştığını göstermek içindir.

İbn Hânî aşağıdaki şiirinde ise, Muiz'e itaatın kazanç, emrine muhalefetin büyük bir husran olduğunu, imamı övmenin, Allah'ı zikir ve tesbihle eşdeğer olduğunu ve günahların dökülmesine sebep olacağını söylemiştir. [Tavîl]:

إِمَامٌ، رَأَيْتُ الدِّينَ مُرْتَبِطاً بِهِ، فَطَاعَتْهُ فَوْزٌ، وَعَصَيْتَاهُ خُسْرٌ،
أَرَى مَنَحَهُ كَالْمَدْحِ لِلَّهِ، إِيَّاهُ، فُتُوْتُ، وَتَسْبِيحٌ يُحْطَبُ بِهِ الْوِزْرُ¹¹⁸

Dinin imamla bağıntılı olduğunu bildim. Bu durumda ona itaat kazanç, isyan ise hüsrandır.

Onu övmeyi Allah'ı övme gibi görüyorum. Onu (Muiz'i) övmek kunut ve tesbih olduğu için onu zikirle dökülür günahlar.

2.3. Kerbelâ Hakkında Şiirleri

İlk dönem İslâm tarihi incelendiğinde Şiîlerin, Emevîlere karşı defalarca ayaklandıkları görülecektir. Onların en önemli ayaklanmalarından biri Yezid b. Muâviye dönemindeki Kerbelâ Hadisesi'dir. Hüseyin b. Ali ve yanındakilerin 680 yılında Kerbelâ'da öldürülmesiyle son bulan bu olayın, Şiî edebiyat ve düşünce hayatına derin etkileri olmuştur.¹¹⁹ Endülüslü'nün tanıdığı ilk Şiî şair kabul edilen İbn Hânî, Kerbelâ özelinde Hz. Hüseyin hakkında da mersiye konusuna değinen Endülüslü ilk Şiî şair kabul edilmektedir.¹²⁰ Şair, 202 beyitle en uzun kasidelerinden biri olmasına rağmen kaliteden ödün vermediği şiirinde, Kerbelâ'da İmam Hüseyin

¹¹⁷ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 101.

¹¹⁸ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 89; Zâhid Ali, *Tebyînü'l-me'âni*, 342.

¹¹⁹ el-Mekkî, *et-Teşeyyu' fi'l-Endelus*, 4.

¹²⁰ Nâcî, *İbn Hânî el-Endelusî*, 35.

1402 | Harun Özel, Faruk Çiftçi. Endülüslü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şiflik ...

Bu dizelerde İbn Hânî, batıl delilleri ile Allah'ın hükmünü yalanlayarak, Ali'yi hilafet-ten mahrum bıraktıkları ve Ebûbekir'i öncelikleri için Emevîleri sökülüp atılması gereken bir hastalık olarak nitelemiştir. Şairin, Emevîler aleyhinde küçük düşürücü ifadeler kullanması ve Muiz'i onlara karşı kışkırtması, küçüklüğünden beri Şiî mezhebinin benimseyen İbn Hânî'nin siyâsî ve itikâdî açıdan Fatımî devletine olan sadakatının dışı yansımasıdır. Veya farklı bir pencereden bakılacak olursa şairin sürekli eski yaraları kanatması, kendi maddî çıkarı için Fatımî devletini tehlikeye atmaktan bile çekinmediği şeklinde yorumlanabilir.

İbn Hânî aynı kasidesinin devamında, Emevîler aleyhinde propagandasını sürdürürken, zaman zaman târihî ve siyâsî olaylardan da yararlanmıştı. Üzerinden uzun zaman geçmiş olan kin ve düşmanlıklara değinmiş, hilafetin Hz. Ali'den hile ile alınarak Ebubekir'e verilmesine sebep olan Benû Sâide'nin Sakife'sini zikretmiştir. Tarihi, siyâsî ve itikâdî önemli olayları gündeme getiren bu beyitlerşöyledir [Tavîl]:

ولو لم تشبب الناز لم تتصبرم
وما كان تيممى إليه بمؤنتم
أجل لهم تقديم غير المقدم
سقفوا أله ممزوج صواب بعلقم
ولكنها منهم شنائس أخرجتم
وإن قال قوم قلته غير مؤبرم
أصيب علي لا بسيف ابن ملجم
إلى الآن لم يظعن ولم يتصبرم
وقيد إليكم كل أجرد صالدم¹²⁴

هُم قَدَحُوا تِلْكَ الزَّبَادَ الَّتِي وَرَثَ
وَهُم رَشَّحُوا تَيْمًا لِأَرْثِ نَبِيِّهِمْ
عَلَى أَيِّ حُكْمِ اللَّهِ إِذْ يَأْفِكُونَهُ
وَفِي أَيِّ دِينِ الْوَحْيِ وَالْمُصْطَفَى لَهُ
فَمَا نَقَمُوا أَنْ الصَّبْرَ لَمْ تَكُنْ
وَلَكِنْ أَمْرًا كَانَ أُبْرِمَ بَيْنَهُمْ
بِأَسْبَابِ ذَلِكَ الْبَغْيِ أَوْلَ سَأَلَهَا
وَبِالْحَقِّ حَقِّدِ الْجَاهِلِيَّةَ إِنَّهُ
وَبِالْأَثَرِ فِي بَدْرِ أَرِيَقَتْ دِمَاؤَكُمْ

Onlar (Ehl-i Sakife) tutuşturdular fitne ateşini, şayet çakmasalardı kıvılcımı, tutuşmazdı ateş.

Teym kabilesini Hz. Peygamber'e varis gösterdiler, hâlbuki Teym'den hiçbir kimse ona mensup değildir.

Allah'ın hangi hükmünü yalanlayarak öncelikli olmayan birini hilafete layık görüyorlar.

Allah'ın ve Mustafâ'nın hangi dininde Nebî'nin Ehl-i beyt'ine acı ağacın suyundan verdiler.

Onlar yaptıklarına da üzülmediler, bu yaptıkları onların ataları Ahzem'in karakterindedir.

Bazıları hilafetin onların hakkı olmadığını söylese de hilafet onların arasında onaylanmıştı.

Ali, ilk olarak İbn Mülcem'in kılıcıyla değil, çekilen bu haksızlık kılıçlarıyla yaralandı. Ve şu ana kadar da onların Câhiliye kını bitmedi ve durmadı.

Bedir'de akıtılan kanların intikamıyla Ehl-i beyt öldürüldü ve güçlü atlar üzerlerine yürütüldü.

Hiz. Peygamber, Bedir Gazvesi'nden elde edilen ganimetleri dağıtırken zülfikar adında bir kılıcı kendisine ayırmış, bir süre kullandıktan sonra da Hiz. Ali'ye hediye etmişti. Resûl-i Ekrem'in, güç ve iktidarın sembolü olan bu kılıcı, Hiz. Ali'ye hediye etmesini Şiîler, Peygamber'in zâhirî ve bâtinî mânada hakiki tek vârisinin Hiz. Ali olduğu şeklinde yorumlamışlardır.¹²⁵ İbn Hânî, zülfikarı tasvir ederek Muiz'i, yine Abbâsîler ve Emevîlerden intikam almaya teşvik etmiştir. [Kâmil]:

¹²⁴ İbn Hânî, *Divânu İbn Hânî*, 195-197; Zâhid Ali, *Tebyînü'l-me'ânî*, 688-689.

¹²⁵ Mustafa Öz, "Zülfikar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/553.

سَمَاءٌ مِّنْ عَادٍ تِثَّ عَزْرَانِيَا
فِي كَرْبَلَاءَ وَلَا دَمًا مَطْلُولَا¹²⁶

سَمَاءٌ جَدُّكَ ذَا الْفَقَارِ وَإِنَّمَا
وَكَلَّانُ بِهِ لَمْ يَبْقَ وَتَرَا ضَلَّاعًا

Deden o kılıcı Zülfikâr, düşmanların ise Azrâil diye isimlendirdi.

Sanki Zülfikâr, Kerbelâ'da ne zayi olan bir intikam ne de boşa giden kan bıraktı.

Kerbelâ Hadisesi'nde yaşananlar, Şîf olsun olmasın Müslümanların çoğunda olduğu gibi İbn Hânî'nin de gönlünde bitmek tüketmek bilmeyen bir hüzne neden olmuştur. Ehl-i beyit davası ve onların uğradığı haksızlıklar, şairi derinden etkilemiş olmalı ki; başına gelecek hiçbir tehlikeye aldırış etmeden Kerbelâ'da yapılan haksızlıkları sürekli gündemde tutmaya ve Fatimîleri, Emevîlerden intikam almaya çağırmıştır.

Sonuç

İbn Hânî Arap edebiyatının usta şairlerindedir. Çağdaşları tarafından Mağrib'in Mütenebbisi diye isimlendirilmesi ve lafızlarının uyumu, zarafeti ve akıcılığıyla bilinen Mütenebbî'ye benzetilmesi ve onunla karşılaştırılması şairler arasında yüksek bir konumunun olduğunu ziyadesiyle göstermektedir.

Dîvân'ının yarısından çoğu medih şiirlerinden oluşan İbn Hânî'nin methiyeleri incelendiğinde, bunların Muiz öncesi ve sonrası olmak üzere iki aşamadan oluştuğunu tespit etmek mümkündür. Zira Muiz'le tanışmadan önce söylediği methiyelerinde, tıpkı klasik medih şiirindeki gibi, övdüğü kişinin, yiğitlik, cömertlik, adalet ve asalet gibi özelliklerine vurgu yapmakta iken, Muiz'le tanıştıktan sonra medih kasidelerini başka bir boyuta taşıyarak hamisi olan Muiz'i insanüstü sıfatlarla övmeye başlamıştır.

Kasidelerinde Şîf olduğunu gizlemeyen İbn Hânî'nin şiirlerinin, onu diğer Şîf şairlerinden ayıran kendine has bir özelliği vardır. Zira o, doğrudan Hz. Hüseyin'e ağıt yakmamış, Hz. Ali ve menkıbelerini zikretmemiş, şiirlerini Abbâsî ve Emevîleri hicivle sınırlandırmamış, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'e herhangi kırıcı bir sözle itirazda bulunmamıştır. Şiirlerini sadece Fâtımî hilafetinin propagandasını yapmaya ve inançla ilgili öğretilerini yaymaya hasretmiştir. Yeni bir devlet olan Fâtımîler, siyâsî ve itikâdî açıdan gündemde tutulmaya ve desteklenmeye ihtiyaç duyduğu için bu durum gayet normaldir. Bu alanda şairlerin ne kadar önemli ve etkili olduğunu gören Halife Muiz, Fatimî propagandasını yapacak ve İsmâiliyye doktrininin tanınmasını sağlayacak, *Mağrib'in Mütenebbisi* diye anılacak kadar başarılı bir şair olan İbn Hânî'yi yanında tutmuş, onun vefatından da büyük üzüntü duymuştur.

Bu noktada İbn Hânî ile ilgili farklı birkaç çıkarımda bulunmak mümkündür:

İtikâdî açıdan ele alındığında İbn Hânî'nin, Fatimî devletin desteğiyle şiirlerinde İsmâiliyye fırkasının propagandasını yapması, Halife Muiz'i insanüstü sıfatlarla övmesi ve mezhebin terimlerini sıklıkla kullanması, İsmâiliyye fırkasının Mağrib'den Bağdat'a kadar olan geniş bir coğrafyada tanınmasını ve destekçilerinin artmasına katkı sağladığı tespiti yapılabilir.

Nitekim Mağrib'in ve Endülüs'ün en iyi şairlerinden kabul edilen İbn Hânî'nin divanı, Fatimîlerin, tarih ve kültürleri ile alakalı önemli bilgileri içermesinin yanı sıra İsmâilîlerin inançla ilgili usul ve öğretilerini ve bu mezheple ilgili pek çok kavram ve terimi içerdiği için Arap dünyasındaki en önemli divanlardan biri kabul edilmektedir. Çağdaş yazarlardan Ahmed Emîn'in İhvânü's-safâ'nın *er-Resâil'i* ve İbn Hanî'nin divanının İsmâilîlerin akidelerini kayda geçiren ilk eserler olduğunu belirtmesi, bu önemi daha da artırmaktadır. Aynı şekilde Münîr Nâcî İbn Hânî'nin dîvânını, 1960'lara kadar İsmâilîlerin imâmetle ilgili düşünce ve akidelerini en iyi ortaya koyan kaynaklar arasında saymaktadır. Bu değerlendirmeden, divanın bir edebiyat eseri olmasının yanı sıra yakın zamana kadar İsmâilîlerin bunu birincil başvuru kaynağı kabul ettikleri sonucu çıkarılabilir. Dolayısıyla İbn Hânî'nin şiirleri incelenerek İsmâiliyye fırkasının inanç esaslarını ve imâmetle ilgili öğretilerini tespit etmek mümkündür.

¹²⁶ İbn Hânî, *Divânü İbn Hânî*, 151; Zâhid Ali, *Tebyînü'l-me'ânî*, 577.

1404 | Harun Özel, Faruk Çiftçi. Endüslü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şiflik ...

Şiirlerine üslup açısından bakıldığında, mensubu olduğu mezhebin propagandasını yaptığı beyitlerinde - *her dönemde bir imamın bulunması* konusundaki şiirinde olduğu gibi- İsmâilî öğretilerini kabul ettirebilmek için bazı şiirlerinde, tartışma ve mantıksal gerekçelendirme yönteminden yararlanmışır. Aynı şekilde şefaitle ilgili şiirlerinde, kanaatini desteklemek ve insanlar nezdinde memdûhuna yüksek bir konum kazandırmak için Mekke, Bathâ, Yesrib, el-Minberu'l-A'lâ, et-Tur'atu'l-Alyâ gibi İslâm davetiyle alakalı dînî terim ve kutsal mekân adlarına başarılı biçimde yer vermiştir.

Dil açısından ise, methiyelerini Câhiliye üslûbuyla işlemesi, bazı kasidelerini Kâbe'nin duvarına asılan muallakalara benzeterek *müzehhebe* diye isimlendirmesi, gerek lafız gerekse anlam olarak Kur'ân'dan iktibaslarda bulunması eski dilden etkilendiğini göstermektedir. Yine şiirlerinde manadan çok lafza önem vermek suretiyle İsmâilî akidelerini herkese ulaştırmayı amaçlaması, şiirlerinin karmaşık ve kapalıktan uzak olmasına ve manalarını kolaylaştırmasına yol açtığı söylenebilir.

Fâtımî halifelerin, şairlere nazmettikleri şiirlerin konularına göre az ya da çok ödül vermeleri, şiiri ve konularını doğrudan etkilemiştir. Bu tutum, İbn Hânî de dâhil olmak üzere şairleri daha fazla ödül alabilmek için tema seçiminde daha seçici ve özenli olmaya sevk etmiştir. Dolayısıyla İbn Hânî, hilafetin siyâsî ve itikâdî görüşlerini işlemek ve yaymak için yoğun bir mücadele içine girmiş ve bu konuda kendi açısından başarılı olmuştur. Kerbelâ ile ilgili örneklerde de görüleceği üzere, İbn Hânî'nin kasidelerine bakarak Fatımîlerin, Emevîler ve Abbâsîlerle ilişkileri ve izledikleri siyâset hakkında genel bir fikir edinmek de mümkündür.

Son olarak Endülüs'ün tanıdığı ilk Şif şair kabul edilen İbn Hânî, doğrudan olmasa da Hz. Hüseyin hakkında mersiye konusuna değinen Endüslü ilk Şif şair kabul edilmektedir. Şair, 202 beyitle en uzun kasidelerinden biri olmasına rağmen kaliteden ödün vermediği şiirinde, Kerbelâ'da İmam Hüseyin ve Ehl-i beyt etrafında gerçekleşen târîhî ve siyâsî olayları dile getirmiştir.

Kaynakça

- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Ali, Zâhid. *Tebyînü'l-me'ânî fî şerhi divânî İbn Hânî el-Endelusî el-Mağribî*. Kahire: Maṭba'atü'l-ma'ârif ve mektebetuhâ, 1932.
- Battûş, İbrahim 'Abdulkerim. *eş-Şâir ve's-sulṭa fî 'aşri'l-Fâtımî*. Ürdün: Mu'te Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Bu'âfiye, İmân. *Cemâliyyâtü'l-vaşf fî divânî İbn Hânî' el-Endelusî*. Biskre: Ümmü Haydar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Daftary, Farha. *el-İsmâiliyyûn târîhuhum ve 'aḳâidühüm*. trc. Seyfuddîn el-Kaşîr. Beyrut: Dâru's-sâkı, 2012.
- Emîn, Ahmed. *el-Mehdî ve'l-Mehdiyye*. Kahire: Müessesetü Hindâvî li't-ta'lim ve's-seḳâfe, 2012.
- Emîn, Ahmed. *Zuhru'l-İslâm*. Kahire: Müessesetü Hindâvî li't-ta'lim ve's-seḳâfe, 2013.
- Fâhûrî, Hannâ. *el-Câmi' fî târîhi'l-edebî'l-'Arabî - el-edebu'l-ḳadîm*. Beyrut: Dâru'l-cil, 1985.
- Ferezdaḳ. *Divânü'l-Ferezdaḳ*. şrh. Ali Fâ'ûr. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye: 1987.
- Ḥâcirî, Muhammed Ṭaha. *Merḫaletü't-teşeyyu' fî'l-Mağribî'l-ğarbî ve eşeruhâ fî'l-hayâti'l-edebîyye*. Beyrut: Dâru'n-nehḳatî'l-'Arabiyye, 1983.
- İbnü'l-İmâd el-Ḥanbelî, 'Abdulḥayy b. Ḥamed b. Muhammed. *Şezerâtü'z-zeheb fî aḫbârî men zeheb*. thk. Maḥmûd el-Arnaût. 11 Cilt. Beyrut - Dimeşk: Dâr İbni Keşîr, 1406/1986.
- İbn Ḥallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebûbekir. *Vefeyâtü'l-a'yân*. Thk. İhsân 'Abbâs. 7. Cilt. Beyrut: Dâru şadır, 1971.
- İbn Hânî. *Divânü İbn Hânî*. Şrh. Antuvân Na'im. Beyrut: Dâru'l-cil, 1996.
- İlhan, Avni. "Bâtîniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/190-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Karabiber, Namık Kemal. "İmamet Tartışmaları - el-Hillî ve İbn Teymiyye Örneği". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/22 (2009), 93-108.
- Keylânî, Muhammed Seyyid. *Eserü't-teşeyyu' fî'l-edebî'l-'Arabî*. Kahire: Dâru'l-'Arab li'l-Bustânî. 2. Basım. 1996.
- Lefte, Ziyâd Ṭarîk. "İbn Hânî el-Endelusî - Dirâse Mevdû'iyye fenniyye". *Mecelletü'l-Fetḫ* 24 (2005), 1-19.
- Mekkî, Mahmud Ali. *et-Teşeyyu' fî'l-Endelusî münzü'l-fetḫ ḫattâ nihâyeti'd-Devleti'l-Umevîyye*. Bursa'd: Mektebetü's-şekâfeti'd-dîniyye, 1424/2004.
- Nâcî, Münîr. *İbn Hânî el-Endelusî dersun ve naḳdun*. Beyrut: Dâru'n-neşr li'l-câmi'îyyîn. 1963.
- Necm, Münir 'Ubeyd. "el-Mevrûşu'd-dînî fî şî'ri İbn Hânî el-Endelusî". *Câmiatu Bâbil Mecelettî'l-'ulûmi'l-insâniyye* (ts.) 1-24.
- Öz, Mustafa - İlhan, Avni. "İmamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/201-203. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Öz, Mustafa. "Şîa - Tarih Boyunca Şîa İktidarı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/114-115. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Öz, Mustafa. "Şîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/111-114. İstanbul: TDV yayınları, 2010.
- Öz, Mustafa. "Zülfikar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/553-554. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Şafedî, Şalaḫuddîn. *el-Vâfî bi'l-vefayât*. thk. Ahmed el-Arnaût. 30 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâş, 2000.
- Şallâbî, Ali Muhammed Muhammed. *ed-Devletü'l-Fâtîmiyye*. Kahire: Müessesetü İḳra', 2006.
- Sevsî, Esmâ. "el-Me'âni'l-'aḳdiyye fî ḳasâidi'l-mu'izziyye li'bni Hânî el-Endelusî". *Şafvetu'l-küttâb fî'l-lugât ve'l-âdâb*. ed. Fevziye Asâsile. ss. 182-193. Ammân: Dâru Ḥâlid el-Lihyânî, 2017.
- Seyyid, Eymen Fuâd. "Fâtîmîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/228-237. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Şevḳî Ḍayf, Ahmed. *el-Fenn ve mezâhibuh fî şî'ri'l-'Arabî*. Mısır: Dâru'l-ma'ârif, 12. Basım, ts.

1406 | Harun Özel, Faruk Çiftçi. Endüslü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şiflik ...

eṭ-Ṭayâlisî, Ebû Dâvud. *Müsnedü Ebî Dâvud eṭ-Ṭayâlisî*. thk. Muhammed b. 'Abdulmuḥsin eṭ-Türkî. Mısır: Dâru hicr, 1999.

Toprak, Mehmet Faruk. "İbn Hânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/27-29. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Üzüm, İlyas. "Şia - Literatür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/ 121-123. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Zahîr, İḥsân İlähî. *el-İsmâiliyye târîḥ ve 'aḳâid*. Lahor-Pakistan: İdâretü tercümânü's-sünne. 1985.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ'*. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-hadîs, 2006.

Zirikli, Hayreddin. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-melâyîn. 15. Basım. 2002.